1STE JAARGANG 15 NOVEMBER 1923 No. 15

DE TEMPEL

TIJDSCHRIFT GEWIJD AAN VRIJ RELIGIEUSE STROOMINGEN

VRIJZINNIGE GODSDIENST, OOSTERSCHE- EN WESTERSCHE RELIGIE, OCCULTISME, VRIJMETSELARIJ, SPIRITISME, THEOSOPHIE, ASTROLOGIE, KABBALA, ANTHROPOSOPHIE, ROZEKRUISERS-COSMOLOGIE, MYSTIEK, PSYCHICAL RESEARCH, WETENSCHAP, ARCHITECTUUR, KUNST, RELIGIE EN WIJSBEGEERTE

VERSCHIJNT DEN 1sten EN 15den VAN ELKE MAAND
BUREAU VOOR REDACTIE EN ADMINISTRATIE:
VALERIUSPLEIN 20 :: TELEFOON 29747
AMSTERDAM POSTREKENING No. 94130

UITGEEFSTER DE VRIJ RELIGIEUSE TEMPEL
MAATSCHAPPIJ TOT
BEVORDERING VAN VRIJ RELIGIEUSE BELANGEN

ABONNEMENTSPRIJS:

BINNENLAND.	
PER JAAR	F 7.50
PER KWARTAAL	„ 1.90
LOSSE NUMMERS	„ 0.35
NED. OOST-INDIË:	
PER JAAR	„ 10.--
BUITENLAND.	
PER JAAR	„ 12.50

BIJ VOORUITBETALING TE VOLDOEN.

ADVERTENTIËN:

PER GEWONE REGEL	F 0.40
OMSLAG EN TEGENOVER DEN TEKST PER REGEL	F 0.50

VOOR CONTRACTEN BELANGRIJKE KORTING.

ONZE BESTE OOGENBLIKKEN

Ik denk aan de voorbije dagen
De dagen van een ver verleên
En om mij komen zachtkens klagen
De doode vreugden van voorheen.
Ik denk aan lange levenswegen
Van and're menschen voor mij heen,
En zie ze, worst'lend, zich bewegen
Want zonder strijden leeft niet een.
Dan denk ik weer aan de eigen dingen,
Die in mijn leven zijn voorbij.
De dolle vreugden, 't handenwringen
Om leed, dat niet meer leeft in mij.

Aan alles wat mij heeft verlaten,
Wijd ik een weemoedstille stond.
Om dingen die ik vroeger haatte,
Glimlacht nu droef mijn stille mond.
Voorbij! voorbij! De oude klanken,
Zij ruischen slechts mijn oor voorbij.
Beweegloos zit ik bij die kranke
Van leed doorwoelde mijmerij
Tot plots, verlossend, naar mijn oogen
Welt onbedwingbre tranenvloed.
En bevend lig ik neergebogen
Toch deed mij het herinn'ren goed.

C.

HUMOR EN RELIGIE

DOOR

H. G. CANNEGIETER.

DAT tusschen humor en religie verband bestaat, is vaker beweerd. Er zijn in beide gelijksoortige bestanddeelen.

Hetgeen den humor kenmerkt, is de overtuiging, dat alles betrekkelijk is, maar de humor onderscheidt zich van het scepticisme, dat deze overtuiging gemeen heeft, wijl hij zich door deze betrekkelijkheid niet laat ontmoedigen, maar ze vrijwillig en goedsmoeds aanvaardt.

Klaagt het scepticisme met den Prediker, dat alles is ijdelheid der ijdelheden, — „Hetzelfde wat den dwaas wedervaart, zal ook mij wedervaren en waarvoor ben ik dan buitengewoon wijs geweest? Want wat heeft de mensch van al zijn moeite en van het streven zijns harten, waarmede hij zich afslooft onder de zon? Het eene geslacht gaat, het andere komt. En de zon gaat op, de zon gaat onder, en spoedt zich naar hare plaats, waar zij alweder opgaat. De wind gaat naar het zuiden en loopt om naar het noorden; altijd door loopt de wind rond, en telkens opnieuw vangt hij zijn omloop aan. Alle stroomen vloeien naar zee, maar de zee wordt niet vol. Al die dingen zijn vermoeiend, onuitsprekelijk! Van het voorgeslacht is geen herinnering gebleven, en ook van het nageslacht, het geslacht dat komen zal, zal geen herinnering blijven bij hen, die nog later zullen leven. Alles is ijdelheid!......".

Klaagt, zeg ik, aldus het scepticisme en komt het tot de slotsom: „Er is voor den mensch niets beter dan dat hij ete en drinke en het zich aangenaam make bij zijn moeite," — vertroostend en bemoedigend klinkt een toon van humor tusschen deze sombere accoorden door: „Ik zag in, dat al wat God doet altijd door hetzelfde blijft. God heeft het zoo gemaakt. Beschouw het werk Gods: ten dage als het u goed gaat wees goedsmoeds, en ten dage als het u slecht gaat — wel, God heeft evengoed den eenen dag als den anderen gemaakt. Ik zag, dat de mensch niets van het werk Gods kan begrijpen", maar het slotwoord is: Vrees God en houd zijne geboden."

De humor aanvaardt het al zooals 't is, en stelt zich tevreden met een betrekkelijk weten en een betrekkelijk kunnen, zonder daarbij tot wanhoop te geraken. Hij gelooft ook zonder te zien, en bezit een onbeperkt vertrouwen in den goeden afloop aller dingen.

Vandaar zijn glimlach en het blijmoedig gelaat, waarmede hij altoos wordt afgebeeld; deze vroolijke trek van onbezorgd afwachten is hem zóó eigen geworden, dat de massa, die alleen op het uiterlijk let, gemeend heeft, hierin het karakteristieke te moeten zoeken, en de spraakmakende menigte heeft het begrip „humor" geïdentificeerd met „vroolijkheid, grappigheid".

Maar dan heeft het zijn glimlach geheel misverstaan! Het is een glimlach „vol ingehouden tranen".

Die glimlach vertoont zich in zijn meest verhevene gedaante in het oogenblik van smart. Een onvermijdelijk ongeluk heeft iemand getroffen geheel buiten zijn schuld. Hij is plotseling door droefheid neergeslagen. Hoe zal hij zijn noodlot dragen? Hij kan tot vertwijfeling geraken, hij kan uitroepen in wanhoop: „Wat heb ik gedaan, dat mij dit treffen moest?!" Hij kan zijne omgeving en de omstandigheden de schuld geven, of de blinde natuurwetten vervloeken of opstaan tegen God en de vuisten ballen tegen den Hemel.

Maar ook kan hij in nuchtere kalmte bedenken, dat dit alles toch niet zal geven, en dat hij het beste doet in het onvermijdelijke te berusten en onverschillig zijns weegs te gaan, daar het leven nu toch eenmaal lijden is, ofschoon hij zich wrevelig afvraagt, waarvoor hij dan toch eindelijk dit ellendige jammerleven moet doormaken.

Een derde mogelijkheid echter is, dat hij in het eerste oogenblik gebroken is door de smart, doch van lieverlede een warm licht zijn binnenste voelt beschijnen, waardoor zijn smart wordt gelouterd en hij nieuwe kracht gevoelt tot verder gaan. Hij denkt, hoe zoovelen moeten lijden, en dat dit lijden wel zijn beteekenis zal hebben, die hij niet kan begrijpen. Hij gevoelt zich klein bij het Absolute, dat deze ramp over hem heeft gebracht, en de gedachte aan deze Onmetelijke Grootheid overtuigt hem tevens van het onbeteekenende van zijne teleurstelling. Hoe betrekkelijk is alles bij dit Groote! En een weemoedige glimlach speelt over zijn gelaat. Het is alsof een warm straaltje zonne-

schijn na een onweersbui door de regenwolken breekt. Dit is de zonnestraal van den Humor.

Ik wil u ter illustratie een bekende figuur uit de volksliteratuur voor oogen brengen. In Jörn Uhl verpersoonlijkt Frenssen deze stemming van onbegrensd vertrouwen in Thiesz, zooals hij op zijn wagen naar stad rijdt. „In zijn kleine, verstandige oogen en op zijn klein en mager gezicht blonk een glimlach van de wijsheid, welke tot het lijden zegt: „Ik wil in stilte over u lachen", en tot de vreugde: „Ik wil stillekens over u weenen"; de wijsheid, die zegt: „Het menschenleven is onverklaarbaar. Steek uw kopje in de veeren, mijn vogelijn, en wees niet bevreesd: het is alles in de hand van een machtigen God."

Het spreekt vanzelf, dat eene stemming, die geheel berust op de overtuiging van het relatieve aller dingen, — ook in hare beschouwing van het leven der menschen onderling, rekening houdt met dit betrekkelijke.

Voor haar bestaat het absoluut-goede evenmin als het absoluut-verkeerde; elke edele daad, van naderbij bekeken, verliest iets van zijn idealen glans; en daarentegen kan men voor iedere misslag of karakterfout wel verzachtende omstandigheden vinden.

Ik heb een innemend mensch gekend, die het geheim bezat zich nooit te veel te verontwaardigen over de verkeerdheden, die in zijne omgeving voorvielen. Wanneer een zijner huisgenooten zich opwond over de ontdekking van een minder nette manier van handelen door deze of gene, of wanneer een ander buurmans verkeerde streken heftig laakte, — dan bleef hij altijd doodleuk en wist steeds het geval van de beste zijde te bezien. Hij nam altijd de verdediging op zich, en zijne gemoedelijke beschouwingen werkten meestal zóó kalmeerend, dat ten slotte ook in de oogen der huisgenooten de „schuld" van de misdadigers ingekrompen was tot eene „dwaasheid", die dan stof gaf tot allerlei vroolijke lacherijen. Buurman was niet langer een valscharis of een huichelaar of een onhebbelijke lomperd, maar een arme dwaas, die beklaagd of uitgelachen moest worden.

Dit geheim is een der kostelijkste schatten van den humor: wie het ontdekt heeft, merkt groot gewin aan levensvreugde. Want humor beschouwt de fouten en gebreken der menschen als eigenaardigheden.

Voor hem geldt de spreuk: „humani nil a me alienum puto". Hij denkt bij de waarneming van anderer zwakheden en feilen aan zijn eigen onvolmaaktheid en dit maakt hem bescheiden in zijn oordeel.

Hij wordt niet fel jegens belijders van andere ideeën, al staan ze nòg zoo lijnrecht tegenover de zijne. Hij eerbiedigt opinies die de zijne niet zijn en wacht zich er wèl voor toestanden en geestesuitingen die hij niet begrijpt, te veroordeelen of in bespottelijk daglicht te stellen. Immers, „Wàt is waarheid?" vraagt hij zich af. „In elke opvatting schuilt een kern van waarheid, en alle weten is gebrekkig".

Hij ziet in, dat wij zelfs in onze idealen en droomen een grens moeten stellen; we kunnen het absolute schoon slechts denken door de goede qualiteiten van meerdere, verschillende objecten te vereenigen in één voorwerp. Gaan we echter dit ideale voorwerp zoeken, — spoedig zal de werkelijkheid ons leeren, dat het niet bestaat: ook hier zien we ons gedwongen ons met het betrekkelijke tevreden te stellen.

Humor is, zooals Haspels eens zeide, die stemming, waarbij „de droefheid over het meerbetrekkelijke der dingen in evenwicht komt met de blijdschap over het daardoor-gelijke der dingen, - zóó, dat een juiste erkenning van het algemeen menschelijke tot vroolijke tevredenheid stemt. Humor is de vroolijkheid van den vasten, vrijen geest, die tot berusting is gekomen. Humor is, dan gaan staan op de grens van ons weten en kunnen, om lachende te weenen en weenende te lachen over ons menschen, die men toch als menschen blijft hoogschatten en liefhebben. Humor zit onder de schaduwboomen der gemoedelijkheid uit te rusten van zijn opgangen naar de hoogsten en van zijn dwalen langs afgronden, om straks frisscher den levensweg weer op te gaan."

Wanneer we aldus den humor beschouwen, bemerken we overeenkomst met de religie en speuren we verwantschap tusschen beide.

Het spreekt vanzelf, dat ik hier niet het oog heb op bepaalde leerstelsels, noch op één nauwkeurig geformuleerden godsdienstvorm. Mijn doel is te beschouwen het wezen der religie in zijn kern, zooals deze gevonden wordt bij de geloovigen van verschillende tijden en van onderscheiden godsdienstige begrippen.

Dit religieus fond is „het gevoel van volstrekte afhankelijkheid", zooals Schleiermacher het heeft omschreven. Dit wordt geboren uit het besef van menschelijk onvermogen, uit de waarneming van aller dingen kleinheid en hulpbehoevendheid, uit de behoefte om éénheid te vinden, waar alles zoo onbegrijpelijk contrair tegenover elkander staat.

Ieder verschijnsel blijft voor den denkenden mensch een mysterie, en hoe meer hij zich in pogingen tot verklaren verdiept, des

te raadselachtiger wordt elk probleem voor hem.

Spoedig wordt hij overtuigd van de onvolkomenheid van ieder weten en kunnen, en twee wegen staan hem bij dit resultaat open. Of hij wordt scepticus en haalt met spotachtigen wrevel zijn schouders op: ontkennende een hoogere éénheid der dingen, omdat hij ze niet begrijpt, — òf hij werpt zich vragensmoede in de armen van het geloof, en vertrouwt dat

„......óndanks alles
Dat twijfel wekt, —
Trots 't onverklaarbre
Dat huivren doet,
En 't onbewijsbre
Der hoop die 'k voed, —
Trots ieder raadsel,
Het Kwaad zóó groot,
De smart zóó schriklijk,
Trots rouw en dood......"

dat ondanks dit alles een zorgend God de wereld bestuurt, en het einde aller dingen goed zal zijn.

Al het waarneembare is relatief: goed en kwaad; blijdschap en smart; weten en kunnen, het is àl betrekkelijk, — maar boven al dit onvolmaakte staat het Absolute als machtige Eénheid in schijnbaren chaos.

En in gevoel van eigen kleinheid zinkt de nietige mensch neer op zijne knieën, en aanbidt dit Absolute en verheerlijkt het met offers en wierook, met liederen of in gebeden. „Het wezen van den godsdienst", zegt Tiele, „is aanbidding, adoratie."

Religie brengt bij het „gevoel van afhankelijkheid" mede niet alleen een berusten in dezen afhankelijken toestand, maar vooral een onbegrensd vertrouwen in de Macht, waarvan men afhankelijk is: een gevoel van veiligheid, als van een kind, dat zich behouden weet in moeders armen.

En hier hebben wij de overeenkomst. Beide stemmingen gebaseerd op de onvolkomenheid van ons weten en kunnen; beide geenszins protesteerende tegen deze onvolmaaktheid, maar overtuigd, dat zij is eene eigenschap van de menschelijke natuur, en als zoodanig in berusting moet worden aanvaard. Beide vol onbegrensd vertrouwen, dat we ondanks onze gebrekkige kennis en ons nietbegrijpen, toch eene eenheid en een doel in de wereldraadselen mogen veronderstellen. „Tot ons menschen behoort, dat wij dit alles niet weten, noch zien. Het kan best zijn, dat het geheel open en in al zijn breedte vol leven rondom ons ligt of staat, lacht of weent; maar wij hebben geen zintuig het te zien of te hooren", zegt Frenssen.

Toch gelooven wij, ook zonder te begrijpen, en wachten blijmoedig af, „tot het raadsel zich ontknoope".

Kan men hier eigenlijk wel een verschil maken, wie aan het woord is: de humor of de religie? Terecht noemt Allard Pierson den humor „de stemming, die zooveel religie kan vervangen".

Zijn beide dan niet ident en dekken de begrippen elkaar niet volkomen?

Wanneer het waar is, dat religie niets anders bedoelt dan een gevoel van afhankelijkheid van het Absolute, verbonden met adoratie, — wanneer men de religie alléén als stemming beschouwt, — ja, dan valt het moeilijk een dieper onderscheid tusschen beide te maken, dan het betrekkelijk verschil, dat aan het begrip „religie" eene meer intense beteekenis toekent

Maar we moeten het begrip in zijn vollen omvang nemen, willen we niet vervallen tot dàt misverstand, dat zich den godsdienst louter als iets passiefs, als deemoedig aanbidden zonder meer, slechts denkt. Er bestaat immers geen enkele godsdienst, of hij brengt zijne practische eischen mee; altijd en overal is religie verbonden geweest met moraal, en de definitie van Matthew Arnold: „Religion is morality touched by emotion", heeft wel degelijk recht van bestaan.

Zoolang we dus aan de religie tevens een kracht tot leven en streven toekennen, zoolang we ons den geloovige niet denken louter als een deemoedig mensch, die in vertrouwen op den goeden afloop der dingen zijn goed humeur bewaart, maar we ons hem voorstellen als een kloeken strijder voor het Godsrijk, die zijn kracht put uit het vaste geloof in zijn zending, — zóólang kunnen we een diepgaand verschil tusschen religie en humor waarnemen.

Religie kweekt heroën; humor zonder meer heeft nimmer een mensch met heldenmoed bezield.

We kunnen dus nimmer religie met humor vereenzelvigen. Niet verder mogen we gaan, dan te zeggen, dat religie humor veronderstelt.

Religie *onderstelt* humor, anders ontaardt ze. Evengoed als ze *liefde* onderstelt, óók een gevoel deels uit zwakte en afhankelijkheid ontstaan.

Hij, die zichzelf genoegzaam is, die nòch rekening houdt met 's menschen onvolmaaktheid, nòch zijn behoefte aan bescherming en medelijden erkent, — hij kan *meenen* godsdienstig te zijn, hij *is* het inderdaad niet.

Zoodra aan de religie de vriendelijke glans van gemoedelijkheid en zachtheid verdooft, en haar

behagelijke warmte overgaat in de kille starheid van een streng en hard plichtsgevoel tegenover een véeleischend God, — kan ze niet meer voldoen aan de behoefte van het menschelijk hart.

Denkt aan Ibsen's „Brand". Is er één zweem van humor in zijn gemoed te ontdekken? Eénige overtuiging van het betrekkelijke van ons willen en kunnen? Eenig gevoel van zwakte? Neen, „alles oder nichts", was zijn strijdkreet, dien hij toch uitriep in naam van zijn God, in het bewustzijn zijner roeping, in de meening, dat hij hiermee kon voldoen aan zijne religieuze behoefte.

Hij wil niet weten van een „betrekkelijk", dat hij „half" noemt; hij laakt het, met den Heer te onderhandelen; neen, zijn God geeft geen pardon; het is dezelfde God, die van Abraham zijn zoon, van Jefta zijn dochter eischte, en voor wien het begrip humaniteit niet bestaat.

Ware Brand humorist geweest, zijn moeder had nooit op haar sterfbed behoeven te zeggen: „God is zoo hard niet als mijn zoon".

Humor zal nimmer scheiding maken tusschen de menschen, maar steeds, ook bij verschil van inzicht, samenwerking willen bevorderen. Zijn bescheidenheid verbiedt hem andersdenkenden te bespotten of te veroordeelen, — maar, het algemeen menschelijke steeds voor oogen houdend, zal hij met Nathan vragen:

„Sind Christ und Jude eher Christ und Jude
„Als mensch?"

Slechts wanneer àl te groote positiviteit zich uit in waanwijsheid en zelfingenomenheid, wanneer sommige geloovigen gaan spreken met een stelligheid, als kenden ze elk paadje waarlangs de engelen Gods opdrachten naar de aarde brengen; en als waanwijze geleerden, — alle bescheiden gevoel verliezend, — het wereldprobleem in en uit elkaar zetten, als waren ze er zelf bij geweest, toen de wereld geschapen werd, — dan glimlacht de humor en maakt zich vroolijk ten hunnen koste.

Al zal niemand religie en humor vereenzelvigen, toch mogen we gerust zeggen, dat de eerste den laatste veronderstelt. Ook de humor heeft zijn geloovige aanbidders; noemde Gottfried Keller hem niet de „zielentroost" bij uitnemendheid? In elk geval is hij het verzoenend bestanddeel in het complex van elkaar bestrijdende menschen en meeningen.

JOHN TREVOR EN DE ARBEIDSKERK

DOOR

C. P. v. E. B.

III

Nr. 18.

NAAR aanleiding van een bericht omtrent pogingen van de „Unitarian church" in Londen, om daar een Arbeidskerk opte richten, schrijft John Trevor, dat dit naar zijn meening niet de taak is van genoemde Kerk. Hij herinnert er aan, dat vanaf het begin hij er op gestaan heeft, dat zoowel in de religie als in de politiek de Arbeidskerk absoluut onafhankelijk behoort te zijn. Deze moet niet haar ontstaan aan een Kerk, maar aan de Arbeidersbeweging te danken hebben.

Nr. 20. — Er is nu een „Labour church union" gesticht. Maar er moet nog een conferentie plaats hebben, waarvan het belangrijkste zal wezen het debat over de kwestie of de naam „God" gehandhaafd zal blijven in nr. 4 van de beginselen.[1]) John Trevor geeft toe, dat er bezwaren tegen zijn met het oog op de agnostici; die toch ook lid van de Arbeidskerk moeten kunnen zijn. „Het is voor de religie geen vereischte, dat de naam van God gebruikt wordt, maar ik meen, dat we den religieusen geest en het religieuse leven doen verschrompelen als we aarzelen dien naam te gebruiken. . . . We moeten ruimte hebben. En de gedachte aan God is de meest ruime gedachte, die ik ken. Wanneer ik waarlijk denk aan God, dan kan ik me niet voorstellen ooit op te houden geestelijk te groeien; of mezelf gedwongen te zien eenmaal vastgestelde grenzen niet te overschrijden." Hij vreest echter, dat de „Labour church union" er toch niet aan zal willen.

Nr. 21. — Uit de „preek". „Als een Arbeidskerk haar zending zal vervullen, dan moet ze hebben een zekeren vereenigingsband, een zeker evangelie van liefde, een zekere leer omtrent plicht, iets meer voor het leven van haar leden dan een enkele veroordeeling van de bestaande maatschappelijke orde."

[1]) Zie op blz. 340, kol. 2.

Nr. 23. — A. M. Thompson schrijft in een artikel, getiteld Our new religion, warm en geestdriftig over de beweging voor de Arbeidskerk.

Nr. 25. — De secretaris, H. C. Rowe, oppert het denkbeeld cursussen te vormen voor onderlinge ontwikkeling — wat we nu zouden noemen „werk"-cursussen — waar iedere deelnemer op zijn beurt het woord zal hebben te voeren. John Trevor steunt dit idee; en stelt voor ze te noemen „Merry England classes", naar het boek van „Nunquam", omdat — om te beginnen — dit zich tot bestudeering heel goed leent.

John Trevor plaatst een oproep om propagandisten voor de Arbeidskerk, zoowel vrouwen als mannen.

Nr. 26. — Na kennis gemaakt te hebben met de Arbeidskerk van John Trevor, heeft Herbert N. Casson er een gesticht in Lynn (Massachusetts).

In dit en vorige en volgende nummers komen onder den titel Our first line of defence „Trade Union"-schetsen voor van verschillende schrijvers.

John Trevor klaagt over het voorkomen van financiëele moeilijkheden in de Arbeidskerken. Ook het leven is er niet zooals het moest zijn. Door gebrek aan belangstelling kan dan ook de conferentie, waarover in nr. 20 geschreven was, niet doorgaan. „De Arbeidskerk loopt gevaar te veel in beslag te worden genomen door de wereldsgezindheid en het materialisme, die noodzakelijk er terecht verbonden zijn aan een politieke beweging. De wereldlijke en stoffelijke dingen moeten we niet voorbijzien. Maar de mensch leeft niet bij brood alleen; en er is een Koninkrijk der Hemelen, dat ieder van ons kan binnentreden hier en nu, onder een liberale regeering en een uitzuigend werkgever. En de Arbeiderspartij heeft de Arbeidskerk noodig om deze waarheid levendig te houden in het hart van de beweging. Ze is nog niet gestegen tot de hoogte van haar roeping. Ze verstaat nog niet de waarde van haar eigen bestaan, en van de gelegenheid, die op haar weg is geplaatst om het leven van het volk te leiden...

Socialisme is, meen ik, een stap in deze richting, of tenminste, de socialistische beweging. Maar socialisme alleen kan ons niet verder brengen, evenmin als democratie alleen ons verder kan brengen. Mèt de verandering in vorm moet er een overeenkomstige ontwikkeling van het leven zijn, en van het leven met een levendig gevoel van God....

Mijn boodschap is maar half verstaan. En toch is veel ten uitvoer gebracht. In mijn meest moedelooze oogenblikken kan ik niet nalaten te erkennen, dat de Arbeidskerk de Arbeidersbeweging sterk heeft beïnvloed, en deze een massa sympathie heeft toegevoerd, zonder in het minst haar onafhankelijkheid te verzwakken. Dit is alle inspanning en moeite waard, die noodig zijn het daartoe te brengen. Maar ik ben niet voldaan. De Arbeidersbeweging is een blok hout in den stroom. De Arbeidskerk is weinig beter. Omstandigheden en noodzakelijkheden roepen haar te voorschijn, niet de levende geestkracht van mannen en vrouwen, in wie God leeft. Dat is de zaak. Dat is de oorzaak, waardoor ons propagandafonds kwijnt. Dat is de oorzaak, waardoor we geen conferentie kunnen houden."

Nr. 29. — Fred Brocklehurst, de algemeene secretaris van de „Labour church union", schrijft over Our future. Hij vraagt zich af: wat hopen we? Want daarvan hangt de toekomst van de beweging af. En zijn antwoord luidt: „Onze verwachtingen zijn vaag, onze organisatie is tweeslachtig, betreffende religieuse vraagstukken zijn we ontkennend verward, in sociaal en politiek opzicht hebben we geen duidelijke of kenmerkende boodschap.

De oorzaak van dezen stand van zaken is niet ver te zoeken. We hebben getracht een Kerk te zijn, en te zelfder tijd een vereeniging voor socialistische propaganda. Ten eerste moesten we geen van beide geweest zijn; ten tweede moesten we en, hadden we ons eigenlijk werk ondernomen, behoorden we beide geweest te zijn". Als Kerk hadden ze aan den eenen kant de agnostici en atheïsten van toetreden teruggehouden, en aan den anderen kant evenzeer de orthodoxen. „Onze grootste fout ligt hier.... Noch religieus geloof, noch gebrek aan geloof behoorden eenig mensch te weerhouden zich in onze gelederen te scharen. Het is het toppunt van dwaasheid, en van een dwaasheid die in het licht van tegenwoordige religieuse sekten even misdadig als dwaas is, weer een theologische Kerk in het leven te roepen of te trachten dit te doen.

Wat ik hiermee zeggen wil is dit; dat we, vóór alles, geen socialistische propaganda-vereeniging behoorden te zijn. Het socialisme zal blijken uit wat ik te zeggen heb over het karakter van ons eigenlijk werk.... We hebben gepraat, maar niets gedaan... Want wat hebben we gedaan? We hebben edel gesproken, en gehandeld als dweepers of lafaards". Ze hebben moreelen invloed gehad op de Arbeidersbeweging; maar dit

was ook mogelijk geweest zonder Arbeidskerk.

Vervolgens wijst de schrijver op misstanden, waaraan wat gedaan moet worden. In de practijk zijn ze er, evenals de Priesters en de Levieten, langsheen gegaan. „Hier ligt ons werk en onze taak. In de vervulling van zulke plichten zullen we zoowel het socialisme als de eeuwige waarheden van den godsdienst prediken, en op deze wijze onze aanspraak van een socialistische Arbeidskerk te zijn rechtvaardigen."

Met deze critiek hoopt de schrijver de Arbeidskerk-beweging „te verlossen van te geraken in een vergetelheid, waartoe de tegenwoordige vaagheid en onbepaaldheid haar zeker leidt."

Het is wel merkwaardig, dat op deze duidelijke en scherpe critiek in de volgende nummers geen enkel antwoord of artikel voorkomt. Men kan zeggen: het is vrijwel doodgezwegen. We zullen straks bij Nr. 32 zien, dat daarin de redacteur iets schrijft, dat een weerslag genoemd zou kunnen worden op deze critiek. Maar hij noemt het artikel niet.

Nr. 30. — De redacteur juicht: „Het goede werk bloeit! Het zaad is in menig hart aan het ontkiemen! Een menigte werkers zwoegen naar hetzelfde doel! Over den afstand heen grijp ik de warme handen van de kameraden! We gaan vooruit, en gaan samen vooruit!"

Nr. 31. — Hier laat de redacteur een waarschuwend woord hooren, om bij het stichten van nieuwe Arbeidskerken toch vooral niet te vergeten, dat daar voorbereiding toe noodig is.

Nr. 32. — Work, for the day is coming! schrijft de redacteur boven een artikel, dat misschien beschouwd kan worden als een weerslag op de critiek van den algemeenen secretaris in nr. 29. Het volgende is er aan ontleend. (De cursiveering er in is van ons.)

„De Arbeiderspartij is bezig de nieuwe politieke energie, die noodig is om de maatschappij te vernieuwen, te organiseeren en te ontwikkelen. Het is aan de Arbeidskerk het nieuwe religieuse leven, dat noodig is, te organiseeren en te ontwikkelen..... Het eerste eigen werk van de Arbeidskerk ... moet er een zijn van de opvoeding in de methoden van God. Ik zeg: het eerste eigen werk; want het eerste actueele werk zal dat van de Arbeidersbeweging zelf zijn. Dit is een feit, dat heeft plaats gevonden. Het practische werk van de Arbeidskerk is het practische werk van de Arbeiderspartij geweest. Moge het altijd zoo doorgaan!

Maar de tijd voor eigen werk is gekomen, en is in op-zich-zelf-staande gevallen begonnen. Door deze zullen de Arbeidskerken zelf opgewekt worden tot gemeenschappelijke krachtsinspanning.... Wanneer we begonnen zijn [de methoden van God] te verstaan, zullen we in staat zijn voort te gaan met meer eigen eigen werk in de ontwikkeling van de Arbeidskerk. *Want de eisch dat de Arbeidskerk speciaal werk moet ondernemen of ten onder gaan, is volkomen juist en gerechtvaardigd; maar het kan alleen goed gedaan worden door de Arbeidskerk, als deze een eigen opvatting van het leven zich eigen gemaakt heeft, en daarvoor getuigt. Elke poging om werk te organiseeren in onze kerken, uitgaande van het gevoel, dat we er nu eenmaal zijn, en iets moeten doen om ons bestaan te rechtvaardigen en te handhaven, zal gedoemd zijn schipbreuk te lijden. Dus eigen werk moet zijn oorsprong ontleenen aan eigen overtuigingen. Alleen als deze groeien kan het werk van de Arbeidskerk zich ontwikkelen".*

Drie onderwerpen waren in dezen tijd vooral aan de orde in het blad: zondagsscholen, ziekenbezoek, het drankvraagstuk.

Nr. 34. — C. W. C. bericht, dat het goed gaat met de Arbeidskerk in Lynn (vgl. nr. 26). Natuurlijk zijn er moeilijkheden te overwinnen, maar te oordeelen naar tegenwoordige aanwijzingen is groot succes verzekerd. Er is veel medewerking en toewijding; zoodat te verwachten is, dat het resultaat van de wintercampagne zal zijn, dat de Arbeidskerk in de Vereenigde Staten van Amerika haar wortels zal doen doordringen in het hart van het volk, en een macht ten goede zal uitoefenen.

Ter gelegenheid van het driejarig bestaan van de Arbeidskerk schrijft John Trevor hoopvol en optimistisch; al verzwijgt hij ook de moeilijkheden, die er zijn, niet.

Nr. 36. — H. C. Rowe geeft een kort verslag van de derde jaarvergadering van de Arbeidskerken. Het belangrijkste agenda-punt was een motie van Fred Brocklehurst, den algemeenen secretaris, luidende: „De Arbeidskerk-beweging is een vereeniging van allen, die, georganiseerd of individueel werkend, het moreele en ethische element van de Arbeidersbeweging naar voren brengen of ontwikkelen. De jaarvergadering is de uiting naar buiten van deze vereeniging van geest, doel en werk." Na lange discussie werd deze motie verworpen met 11 tegen 9 stemmen. En dan gaat de verslaggever voort: „Het werd door de meerderheid gevoeld, dat een zoo groote verandering van de fundamenteele beginselen van de

beweging niet mocht worden aangebracht zonder behoorlijke overweging door de Kerken, en daarna werd besloten, dat, terwijl de organisatie van de „Union" vrij behoorde te blijven zich te herzien door een eenvoudige meerderheid van de vergadering, de grondslag alleen herzien mocht worden door een besluit van twee derden van de aanwezige afgevaardigden.

De in belangrijkheid daarop volgende zaak was een motie van John Trevor, waarin werd voorgesteld de „Labour church union" te omschrijven als een organisatie van Arbeidskerken, die de beginselen, neergelegd in de Statuten, aanvaarden als hun grondslag van lidmaatschap, in plaats van werk. Deze resolutie werd na eenige discussie verworpen". Tot zoo ver dit verslag.

Nr. 37. — John Trevor herdenkt zijn overleden vrouw bij haar portret.

Nr. 41. — John Trevor betoogt, dat er geld moet komen; zoowel voor de algemeene kas, als voor bijzondere doeleinden als lezingen met lichtbeelden en boeken om uit te deelen.

Nr. 42. — M. Blatchford wekt de verschillende Arbeidskerken op om zangkoren te stichten. In Halifax, de woonplaats van den schrijver, was er een van 200 mannen en vrouwen.

John Trevor geeft aanwijzingen voor de stichting van een Arbeidskerk.

Nr. 44. — John Trevor heeft het over de Arbeidskerk in Londen, en hij schrijft o.a. het volgende: „Ik ben er zeker van, dat niemand wenscht, dat de Arbeidskerk enkel een werkmanskerk zal zijn; maar een Kerk, waarin de gemeenschapsplicht deel te nemen aan den arbeid in de menschenwereld een fundamenteel beginsel behoort te zijn. Als dit beginsel ons bezielt, dan zullen we eerder een beroep kunnen doen op de werkers dan op anderen, maar we zullen in onze bijeenkomst verheugd welkom heeten allen, die onze beginselen kunnen aanvaarden."

Nr. 49. — Naar aanleiding van een critiek op de Arbeidskerk in *The Nottingham express*, schrijft de redacteur over Our free religion. Hij zegt in dit artikel, dat er twee redenen zijn voor het succes van de Arbeidskerk: „de eerste is, dat deze openlijk de Arbeidersbeweging aanvaard heeft als een religieuse beweging; de tweede, omdat ze verklaarde, dat de religie van de Arbeidersbeweging een vrije religie was. Ze had meer vertrouwen in een ontwakend leven dan in de oplegging van een leer. De Arbeidskerk is een georganiseerde religieuse democratie."

Nr. 51. — Het volgende is ontleend aan een artikel van den redacteur over Our opportunity.

„In de Arbeidersbeweging is een neiging om het probleem, dat we hebben optelossen, te verkleinen; en te meenen, dat, hoe enger het begrip is, dat we er van kunnen vormen, des te gemakkelijker de oplossing zal worden. Iedere uitzetting van de engste begrippen wordt met achterdocht en wantrouwen beschouwd.

Aan de Arbeidskerk de taak zich te verheffen tot het hoogere en meer ware inzicht — dat het probleem van het menschelijk welzijn veelomvattend en samengesteld is, en dat iedere oplossing er van het geheel van de menschelijke vermogens moet omvatten — dierlijk, verstandelijk, zedelijk, geestelijk — hoe we ze ook verkiezen te noemen.

De speciale taak van de Arbeidskerk is te voldoen aan de rechten van 's menschen innerlijk leven, zonder in het minst die van het uiterlijke leven voorbij te gaan. Geen van beiden kan gehandhaafd worden, afgescheiden van de andere, zonder een splitsing teweeg te brengen in de menschelijk energie, wat moet leiden tot een ramp.

De moeilijkheid bij alle klassen in het volk is, dat ze er niet in kunnen slagen twee denkbeelden tegelijkertijd over hetzelfde onderwerp te hebben. Deze geesteseigenschap is een fataal beletsel voor allen vooruitgang. Totdat we geleerd hebben tegelijkertijd theïsten en secularisten, individualisten en socialisten, spiritualisten en materialisten te zijn, zullen we nooit het probleem van het menschelijk welzijn oplossen."

In eenige nummers wordt gediscussiëerd over de verhouding van de Arbeidskerk tot het Christendom.

Langzamerhand worden de berichten van de secretarissen van de verschillende Arbeidskerken uitvoeriger.

Nr. 54. — Alfred Wilson Hildreth, de secretaris van de Arbeidskerk te Darlington, schrijft over My idea of the Labour church. De volgende beschouwingen zijn aan dit artikel ontleend.

„De religie van de Arbeidskerk is geen religie, die zich laat omschrijven binnen de grenzen van eenig geloof of dogma. Ze is veeleer de geest, die de grondslag geweest is van elke religie en elke beweging, die de verheffing van de menschheid ten doel had.

. . . Met een verheven ideaal, en den religieusen geest daarachter, kan zoo iets als niet-slagen niet bestaan. Dit heeft de Arbeidskerk bereikt. In tegenstelling met andere Kerken, omvat haar

ideaal het gansche leven...... Onze religie is er een, die haar wortels zoowel in het leven van het heden als in het verleden heeft....

Socialistisch in haar ideaal en bedoelingen, is de Arbeidskerk een blijvend protest tegen de stelling, zoo vaak verkondigd door de bekrompen geesten van de Kerk en van de Afgescheiden genootschappen, dat het socialisme niets meer dan een materiëele verbetering beoogt. De Arbeidskerk bewijst in haar beginselen en in haar leerstellingen, en steeds meer naarmate de geest van haar ideaal groeit dat „systemen uit zichzelf de menschheid nooit zullen hervormen; er moet zijn een ontwikkeling van binnenuit." ...

Te midden van de afbraak van politieke partijen, het afbrokkelen van geloofsbelijdenissen, en het verval van oude geloofsovertuigingen, zie ik de Arbeidskerk verrijzen als de Groote Katholieke Kerk der Menschelijkheid; uitleidend uit de woning, de mijn, de werkplaats, het kantoor, en de fabriek, mannen en vrouwen met edelen aandrift en hoog moreel enthousiasme, die allen zoeken te stichten het rijk van Vrede en Broederschap, dat de droom geweest is van de edelste geesten, die ooit onze aarde hebben bewandeld".

Nr. 56. — Walter Morse, de secretaris van de „Labour church union", schrijft ook over My idea of the Labour church, en wijst als de taak van de Arbeidskerk in het bizonder aan: de opvoeding van de kinderen; hulp aan zieken en herstellenden; de vorming van Trade unions, in het bizonder onder de vrouwen.

En hiermee meenen we op het, voor ons doel, belangrijkste uit de vijf jaargangen van de *Labour prophet* te hebben gewezen.

(Wordt vervolgd.)

God heeft zich na de zes denkbeeldige scheppingsdagen geenszins ter ruste begeven, integendeel, Hij is nog immer werkzaam, zooals op den eersten dag. Deze plompe aarde, samengesteld uit eenvoudige elementen, jaar in jaar uit in de stralen der zon te laten voortrollen, zou Hem zeker weinig vreugde gegeven hebben, indien Hij niet het plan gehad had, op deze materieele basis een kweekschool voor een wereld van geesten te grondvesten. Aldus is Hij voortdurend in hoogere naturen werkzaam om de geringere nader tot Hem te doen brengen.

Ao. 1832 *GOETHE.*

INNERLIJKE KOSMOLOGIE

DOOR

C. AQ. LIBRA.

XII.

AARDE — MENSCH — ATOOM.

BIJ onze vergelijkingen en analogiën moeten wij één ding niet uit het oog verliezen en wel het feit, dat het spiegelbeeld van den Microkosmos zich — als elk ander spiegelbeeld — in tegengestelde richting beweegt als zijn oerbeeld, of — anders uitgedrukt — waar bij 't oerbeeld de Noordpool is, is bij 't spiegelbeeld de Zuidpool. De volgende korte beschouwing zal dit duidelijk maken.

De Aarde zoowel als b.v. de Mensch en het atoom zijn electro-magneten, die — zoolang de electrische stroom gesloten blijft en ze met 't geïndividualiseerde leven van de Electrische-Centrale der zon gevoed worden — als voertuig dienen voor hooger en lager ontwikkelde Ego's, wier symbool ze zijn, omdat het voertuig zijne gedaante ontleent aan de inwonende eigenschappen van het Ego, 't welk zich daardoor uit.

Die Kosmische levensstroom is de uiting der Universeele Gedachte, (het Absolute, waaruit ze haar kracht put). Deze is het Eeuwige Causale, waaruit de Kosmische Gedachten — welke ten grondslag liggen aan ons zonnestelsel — haar oorsprong namen. Voor ons menschen, als wezens van dit zonnestelsel, is deze Kosmische Gedachte het Absolute en de Oer-openbaring daarvan — voor ons het Volmaaktste Wezen in openbaring — de Volmaakte Mensch, dien wij Christenen den *Christus* en dien b.v. de Buddhisten den *Buddha* noemen.

In beginsel is de inwikkelingsgang eener planeet dezelfde als die eens menschen en als die van een atoom, evenals ook de ontwikkelingsgang dezelfde is en wel deze: Het manlijke Beginsel doet — bij de neerdaling in de stof, of involutie — het vrouwelijke Beginsel uit zich geboren worden en uit de bevruchting der twee, — d.i. uit de bevruchting der Stof door den Geest, wordt het volmaakte, neutrale Beginsel des Zoons geboren.[1]) Men vindt deze voorstelling in alle mythen en in de daaruit voortgekomen religiën als grondwaarheid terug.

Evenwel — een rein manlijk Beginsel is evenmin bestaanbaar als een rein vrouwelijk; altijd en overal in de Natuur vergezellen ze elkaar en zijn ze in één vereenigd, hoewel verschillend in verhouding. Dit is eene grondwaarheid voor elken microkosmos; in een molecule zijn alle conditiën voor nieuwe atoomcombinaties evengoed voorhanden als in een Kosmos en er wordt waarlijk geene groote phantasie vereischt om het oeratoom de wenteltrap der Crooksche „Lemniscatie" te zien afdalen en, in de knooppunten van vibratie, element na element te zien vormen. Ik heb dit in mijn werk *„Neptunus-Gedachten"* — voor den weg van het oeratoom tot 't stofatoom en terug — in den vorm van het epos gekleed, dat, meen ik, duidelijk voor den geschoolden lezer, het proces voorstelt.

En nu de analogie:

De Aarde, als electro-magnetisch verschijnsel, heeft een Noordpool en een Zuidpool, de een positief en manlijk, de ander negatief en vrouwelijk; de een ontvangt de levenskracht van de zon, en concentreert ze in zijn wezen; de ander ontvangt ze uit zijn hand en verspreidt ze in de Ruimte waar — uit positief en negatief (man en vrouw) het neutrale Beginsel — de Zoon — geboren wordt. Dan ontvangt de „Zoon" het leeuwenaandeel en werken de beide Beginselen samen, om den „Zoon" op te voeden, d. w. z. hem eerst te laten *in*volueeren (d.i. hier voeden, verplegen, etc. tot zijn 14e jaar) en dan te laten evolueeren (geestelijk leiden tot zijn 28e jaar). Deze analogie van mensch en Kosmos wordt elders verder uitgewerkt.

Ieder mensch is een schepper in zijn soort, de een zus, de ander zoo; hij *moet* scheppen, in navolging van zijn Geestelijk Oerbeeld, — den Vader. Hij kan scheppen op 't stoffelijk of op 't geestelijk gebied; het rein stoffelijke in hem dwingt hem tot bevrediging zijner geslachtelijke en digestieve neigingen, terwijl het rein geestelijke in hem, hem tot geestelijke scheppingsproducten brengt, waartoe, als overgang, veelal, de *Kunst* in al hare uitingen dient. De *Kunst (Venus)* is dikwijls de brug waarop de menigte onbewust van 't reinstoffelijke, naar 't rein-geestelijke overgaat, zooals dit trouwens ook uit de plaatsing der planeten in den Kosmos op te maken valt.

Van het stoffelijke der aarde komt zij over de schommelende brug van den rhythmus *(Venus)* op den vasten bodem der *Logica*, welke uitdruk-

[1]) Zie mijn werk over Symbolen en Mythen in Religie, p. 340.

king reeds de kern van 't woord Logos, — wiens geestelijke zendbode hij is, — in zich heeft.

Zij is de laatste pijler van de brug die tot den Zonnelogos voert, — zonder daarbij te willen zeggen, dat voor de laatste schrede deze hoogste uiting van Mercurius alleen voldoende is.

Doch keeren wij tot de *Aarde* terug. De Vader-Noordpool en de Moeder-Zuidpool baren hun Kind de Aarde, welks hart (ik neem de Aarde hier neutraal) in zijn centrum klopt en welks Ego in zijn centrum troont, evenals bij den mensch in de „grot" van zijn hart (zijn zon).

Het waarneembare deel der Aard-Aura is zijn atmospheer, zijn astrale kleuren vertoonen zich aan ons oog in het Noorderlicht en zijn magnetisme en electro-magnetische stroomen kunnen wij overal aantoonen.

Vergelijkenderwijs is de Aarde een „Electron" der Zon; Luna, de Maan is zijn negatief, vrouwelijk principe, — zijne *„vrouw Eva"*. 't Vrouwelijk Beginsel projecteerde hij (de Aarde) naar buiten in de Ruimte, om zichzelf van aangezicht tot aangezicht te aanschouwen of onderkennen en Luna draait om haar Gemaal als een werkelijk liefhebbende vrouw om haren man. Haar man, haar „Adam-Aarde" is voor haar alles en daarom wendt ze haar blik niet van hem af, — want ook haar Zoon, *Horus* (de Mensch) is dààr en dat is voor haar van misschien nog meer gewicht. Bij *Lilith*, haar voorgangster, was dit anders; zij zag nog het Causale in het Phenomenale; voor haar waren èn Osiris èn Isis èn Horus één en zij zag die Eenheid niet alleen in haar ex-Gemaal, die haar verstiet, maar ook overal in de Ruimte en ze wendde dus toen haar oog daarheen.

Lilith leerde de diepste inwikkeling in de stof niet kennen; de langzamer wordende vibraties der *Moederstof* waren haar afkeerig, evenals het moederschap, d.i. de openbaring door de „stoffelijke daad". Het Egypt. woord *ma* of *moûs* beteekent (zie *Fabre d'Olivet*, „la Musique") de volledige openbaring overgang tot *de daad*, de kracht. Het woord *moûs* is samengesteld uit het woord *mâ* d. i. alles wat groeit en vorm heeft en uit het woord *as*, dat *eenheid* of *eenig wezen* beteekent. 't Geheel beteekent dus „eene moeder". We vinden het woord terug in *musica* (latijn) en ook in *mousa* en *muse* (grieksch) 't Geen ons niet verwonderen kan, daar muziek of trilling de moeder van alle vormopenbaring is.

Zoo werd Lilith's baan excentrisch en lang elliptisch, maar ze vermocht zich niet van haar schepper en ex-gemaal te verwijderen, daar — in den geest — elk kind één blijft met zijn vader-moeder en dus eens zich weder met hem *moet* vereenigen. Dit op den *Mensch* toegepast, komen we tot de volgende analogie:

's Menschen lichaam is een electro-magneet, die slechts zoolang hare functie kan vervullen als de stroom der Aard-electriciteit gesloten blijft. Zijn Noordpool wordt aangeduid door het *Nadir* en zijn Zuidpool door het *Zenith* van zijn horoskoop of geboortefiguur. Het Zenith vertegenwoordigt het vrouwelijke principe of de Anode en het Nadir het manlijk principe of Cathode. 't Zenith ('t Medium Coeli of M. C.) representeert daarom den Vader en het Nadir ('t Imum Coeli of I. C.) de moeder van den geboren „Horus". De I. C. is, aldus gezien, *Isis*, de M. C. is *Osiris*. *Horus* woont tusschen deze beide polen — in het hart. Zoo is elk mensch een Horus doch ook tegelijk een Isis of een Osiris. In zijn diepsten oergrond is hij feitelijk alle drie tegelijk of beter: *alle drie in één*.

En nu het atoom.

We kunnen er nagenoeg hetzelfde van zeggen. Ieder kent de voorstelling van het atoom als een zonnestelsel; de positieve electr. eenheid is de „Zon" en de negatieve electr. eenheden zijn de „planeten" van 't atoom. Men kent ook de voorstelling van den Ziener zooals *Leadbeater* en vóór hem *dr. Babbit* het ons die op eenigszins verschillende, doch in beginsel gelijke wijze hebben leeren kennen. De „planeten" zijn hier de 5 (resp. 7) „spiralen", waardoor de ethers vloeien van de negatieve- (electrische) naar de positieve- (warmte) pool des atooms. Het is alweer de levensadem der zon, die in 7 hoofdtrillingen zich als verschillende bewustzijnsfuncties (de Tattwa's) doet kennen.

Men neemt manlijk-positief geladene, *grootere* en vrouwelijk-negatief geladene *kleinere atomen* aan; het eerste correspondeert met de roode warmte-helft van het spectrum, het laatste met de violette, electrische helft. Elk atoom in zich is een volmaakt organisme; hun affiniteit is een uitdrukking der Liefde. We noemen haar in haar grove uiting *Cohaesie* en als het groepen van atomen geldt, *Adhaesie*, en *Gravitatie*, waar de aaneenscharing op zoo groote schaal geschiedt, dat ze wereldbolien doet ontstaan.

De rhythmus of trilling der atomen is in den grond niets anders dan de ongeloofelijk snelle opeenvolging van openbaring en vergeestelijking en v.v. — evenredig snel dus aan hun kleinheid. Het atoom heeft (latent) alle mogelijkheden in zich van het lichaam, waarvan het deel uitmaakt.

In de O. W. (zie *Hüter* versus *Häckel)* is men reeds tot de conclusie gekomen, dat het stofatoom *voelt* en zoo neemt men dan ook reeds in het atoom eene *negatieve of voelende-* en eene *positieve-* of *uitstralende* levenskracht aan, de zoogen. *Helioda* (zie Hüter). Zon en planten dus alweder.

Zoo vervult dan ook (volgens de O. W.) in de cel het zoogen. „Centrozoma" deze heliodische- of zonne-functie. De positieve Heliode straalt uit, de negatieve straalt terug, — centrifugaal, centripetaal. Vergelijk ook 't chap.: Korte schets der Herhaling. De eerste is *levengevend*, de tweede *organiseerend*. Dit organiseeren of vormgeven geschiedt, naar den aard van het zich daardoor uitend *leven*, (lees: *wezen*) verschillend.

Hieruit volgt direct, dat elk wezen zich kleedt in een vorm, die met zijne inherente eigenschappen overeenstemt. Verder volgt er uit, dat de vorm, waardoor zich een wezen uit, de juiste expressie van zijne hoedanigheden is.

Indien dit opgaat voor het geheele lichaam, dan moet dit evengoed waar zijn voor elk onderdeel van het lichaam en moeten wij dus in die onderdeelen het karakter van den persoon kunnen lezen. Nu heeft men wel is waar nog slechts zeer weinig vergelijkende studie van dit onderwerp gemaakt, maar we moeten toch kunnen inzien, dat b.v. de Schedelleer en de Oogen-diagnostiek, ja zelfs de Chiromantie of Handleeskunde op een goede basis rusten, hoewel de eerste, en in nog sterkere mate de laatstgenoemde, vele bizonder vreemde vertegenwoordigers telt, die op één lijn staan met „Mie van het eitje" en de planeetlezeressen onzer achterbuurten.

Ook wordt ons nu klaar, dat men vroeger de Astrologie de moeder van alle wetenschappen noemde, aangezien ze als basis ons planetenstelsel heeft, naar welks vorm en intrensieke hoedanigheden immers *alles* is opgebouwd.

De stand der planeten en die der Zodiacale Teekens onderling wisselt voortdurend en dus moet elke gedachte, respectievelijk elk wezen of Ego, — dat, als spiegeling van dit zonnestelsel in openbaring komt — verschillend zijn van elk ander wezen of gedachte.

Wanneer de groote vertegenwoordiger van het Materialisme — *Häckel* — van het *„sich Lieben* und Hassen der Atomen' en van „Kristallseelen" spreekt, daar gaan wij toch zeker niet te ver, als we ons de zon en de planeten *bezield* denken, te meer omdat we in deze slechts herhalen wat Kepler, Tycho, Paracelsus, Plato, Goethe en zoovele andere groote denkers vroeger aangenomen hebben.

Er blijkt uit het voorafgaande tevens, dat het verschil in standpunt der exacte- en der occulte wetenschappen in den grond slechts een verschil in terminologie is en we mogen gerust aannemen, dat de eerste langzamerhand wel de waarheden zal aantoonen — en dus *dan* als waar erkennen — wat de oude wijsbegeerte reeds tientallen van eeuwen geleden verkondigde.

Alle leven — van zon tot atoom — is onderworpen aan dien eeuwigen rhythmus van subjectief- en objectief bestaan, van openbaring en niet-openbaring en daarmee parallel gaat een voortdurende wisseling van bewustzijnstoestand

Elk wezen — hoog of laag — is derhalve nu eens Noumenon, dan weer Phenomenon en omgekeerd, — altijd door. En onder dit voortdurend reïncarneeren en zich weer „ontdoen" van de stof, ontvouwt zich het persoonlijk bewustzijn tot steeds grooter en grooter volkomenheid......

De cellen van ons lichaam en de atomen waaruit ze opgebouwd zijn, dragen allen het stempel van ons persoonlijk karakter. Van deze „wezens", die onzen microkosmos bevolken, zijn wij menschen de Godheid in openbaring, het Architype.

Daarom zijn wij persoonlijk verantwoordelijk voor het welzijn dier wezens. Door zooveel mogelijk in harmonie te leven met *ons* Architype (Christus) verheffen wij die cellen en atomen tot hooger ontwikkeling, zoodat ze geschikt worden om fijnere organen te helpen opbouwen dan de tegenwoordige. Door de wet der gelijke trilling worden ze aangetrokken tot grovere en fijnere organen.

Het stoflichaam van mensch, plant en dier is een schitterend voorbeeld van ideale samenwerking tot één gemeenschappelijk doel, — de instandhouding van het lichaam. Daar, waar geen eigenbelang de eerste viool speelt, zooals helaas in onze tegenwoordige maatschappij wel 't geval is, daar is gezonde coöperatie niet slechts mogelijk, doch is ze het eenige natuurlijke en juiste. Het cellenleger der „werklieden" gehoorzaamt blindelings aan de bevelen van den Nervus Sympathicus, die tot in de fijnste onderdeelen van het lichaam hare vertakkingen zendt; zij regelt alle functies der cellen etc., etc., zonder ooit eene fout te maken. Zij is „the never missing link" onzer persoonlijke kleine wereld — de „schakel", die onze kleine, persoonlijke wereld van cellen en atomen met de groote wereld of Macrokosmos van ons planetenstelsel verbindt. Daar is een sympathisch zenuwstelsel in een zonnestelsel zoowel als in een menschelijk of dierlijk organisme.

FILOSOFIE ALS WIJSHEID

Beschouwingen over Graaf Keyserling's School der Wijsheid

DOOR

Dr. RUDOLF METZ

I.

De oprichting van filosofische academiën, waar de filosofie niet als wetenschap, als vak, doch als levenswijsheid onderwezen wordt, is wel een belangrijk kenmerk van de richting, waarin het filosofische denken van onzen tijd zich beweegt. Men wil de filosofie weder, zooals eens in Hellas, tot een het gansche leven doordringende geestelijke macht doen worden, men tracht zich van het zuiver wetenschappelijke in haar te bevrijden en temidden der tegenwoordige cultuurbeweging een dergelijke beteekenis in de wijsbegeerte te erkennen, als in de groote geestelijke phenomenen van godsdienst en kunst.

In dezen zin werd als eerste filosofische academie van het avondland in het jaar 1916 de „Internationale School voor Wijsbegeerte", te Amersfoort in het leven geroepen en sindsdien zijn op Duitschen bodem reeds 2 dergelijke instituten ontstaan, de voor kort (1922) opgerichte „Akademie für Philosophie", te Erlangen en de in Nov. 1920 door Graaf Hermann Keyserling gestichte „Schule der Weisheit", te Darmstadt.

Keyserling heeft in een omvangrijk werk, „Schöpferische Erkenntnis" getiteld, (Uitgave Otto Reichl, Darmstadt, 1922) zijn program, zoowel van theoretische als van practische zijde uitvoerig uiteengezet, zoodat het ons thans mogelijk is, de navolgende beschouwingen aan een objectieve beoordeeling zijner school te wijden.

Keyserling's filosofie wordt door een krachtige golf van het tegenwoordige denken gedragen; ze sluit zich aan bij de steeds sterker aangroeiende beweging, die men levensfilosofie, of levensmetaphysiek noemt en die het tegenovergestelde vormt, van wetenschappelijke- of schoolfilosofie. De laatste bepaalt zich meestal tot de groote traditie van het Duitsche idealisme of tot andere vroegere systemen; hare overwegendste richting is nog wel steeds die van het Neo-Kantianisme, dat de universiteiten voor een groot deel beheerscht. De eerste volgt hoofdzakelijk eigen en zelfstandige wegen, tracht zich steeds, zij het ook niet altijd met goed gevolg, van de traditie vrij te maken en staat onder meer of minder sterken invloed van Nietzsche en Bergson. Tegenover de metaphysiek-vrees der Kantianen dringt zij zich over de grenzen van het menschelijk erkennen heen en zoekt het absolute te naderen. Dit schijnt haar in het begrip van het „leven" te bestaan, welk begrip echter geenszins scherp omgrensd is, doch tallooze opvattings-mogelijkheden openlaat. Zij poogt, in tegenstelling met de abstracte, ver buiten het leven vallende gedachteconstructies en begripscomplexen van het wetenschappelijk-filosofische denken, rechtstreeks met het leven zèlf voeling te houden, ze wil een levende geestelijke macht zijn, den tijd van haar wezen vervullen, niet slechts gedachten cultiveeren en geleerdheid verbreiden, doch zich in het leven zèlf plaatsen en practische uitwerkingen verkrijgen.

Keyserling's denken nu, draagt in buitengewone mate dit practisch-ethische karakter. Alle filosofische systematiek of theoretiek ligt hem verre, of dit is voor hem tenminste slechts een voorloopig iets; hij stelt het erkennen in den dienst van het leven, vat het op als een productief beginsel en komt voor deze gedachten — dit is het nieuwe — niet alleen theoretisch op, doch wil ze in de practijk des levens omzetten. Tot dit doel heeft hij de School der Wijsheid opgericht. Het sterkst van alle nieuwere denkers van het avondland hebben dus Nietzsche en Bergson op hem ingewerkt. Daarnevens echter, en dit is nog van veel meer gewicht, heeft hem de wijsheid van het Oosten in hare netten gevangen en ook in dit opzicht is Keyserling een echte zoon van onzen tijd. Hij is bepaald van het Oosten bezeten, zóózeer, dat hij zich daarbij ten opzichte van het Westen, hoeveel moeite hij daarvoor ook doet, nauwelijks rechtvaardig betoont. Het ideaal der Indische en Chineesche wijsheid ziet nu Keyserling hierin, dat ze een cultuur van „zijn", niet van „kunnen"

is, metaphysisch verstaan en niet discoursief denken, dat ze in het innerlijke van den mensch vastgeworteld is, terwijl de erkenning van den Westerling, die zich blindstaart op het raderwerk der verschijningswereld, ons in het geheel niet naar de metaphysische werkelijkheid voert. Den Oosterling zijn de gedachten zelfstandige levensvormen, den Westerling erkenningsmiddel tot het verkrijgen van een beeld der buitenwereld en ter harer beheersching. Het Oosten leeft in de diepte der zinswerkelijkheid, het Westen aan de oppervlakte der verschijningswereld.

Terwijl zoo het Oosten den metaphysischen wereldreiziger tot een diep-innerlijke, persoonlijke emotie geworden is, streeft hij er naar, de Westersche cultuur te „verdiepen" en het Oostersche beginsel in de Westersche wereld te doen ontkiemen. Hij protesteert er evenwel uitdrukkelijk tegen, het Westen te willen veroostelijken, doch hij wil den geest van het morgenland met dien van het avondland vereenigen en hoopt door een s y n t h e s e v a n O o s t e n W e s t den vooruitgang tot een nieuwe cultuur der menschheid te bereiken. Of Keyserling het Oosten objectief juist gezien heeft, of zijn stellingen over Indische wijsheid en Chineesche levensvormen factisch onaanvechtbaar zijn, zij hier in het midden gelaten. Daar komt het volgens hem ook heelemaal niet op aan. Want op het gebied van het geestelijk leven vormt geheel alleen de beteekenis de feiten, is het de zin, die aan al het empirisch-werkelijke ten gronde ligt. De zuivere feiten, resp. dat wat wij hiervan weten, kan nooit het laatst-beslissende zijn; nieuwe erkenningen vermogen slechts de wereld der wetenschap te verrijken, nooit echter ons bestaan en leven te veranderen en op een hooger peil te brengen. Niet op verandering, doch op v e r n i e u w i n g van ons menschdom komt het enkel en alleen aan.

Met deze gedachten bevinden we ons reeds temidden van Keyserling's „Kennisleer", waarvan we in zijnen zin slechts figuurlijk spreken mogen. Want filosofische kennis, dat wat wij tot nu toe daaronder verstaan, is een buiten ons levende zijn en los hiervan staande, abstracte theorie of wereld van voorstellingen en juist een dergelijke wil Keyserling weren. We kunnen dus beter spreken van een theoretische basis van datgene, wat Keyserling in de praktijk wil omzetten, waarbij ook hier weer in het midden gelaten zij, in hoeverre zijn „levend" filosofeeren, in weerwil zijner uitdrukkelijke protesten, aan het gevaar ontkomen is, zichzelf paal en perk te stellen. Misschien gelukt het geen enkelen levensdenker, het leven als zoodanig te bevatten, want bij het filosofeeren gaat het nu eenmaal niet zonder het denken en denken beduidt in ieder geval vorming van het leven, grensbepaling van den inhoud door formeele begrippen en categoriën. Aan dit feit wordt niets veranderd, wanneer we in het wetenschappelijke denken een uiting en uitingsmogelijkheid van het leven zèlf zien en het niet zijn oorsprong in een luchtledige ruimte of droomenland doen nemen. Doch misschien doen wij met zulke bedenkingen den Graaf onrecht aan, temeer daar wij zijn filosofie, die er geen aanspraak op maakt een systeem te zijn, niet aan de hand van de een of andere denkwijze becritiseeren, doch van zijn eigen onderstellingen en ideeën uitgaande, verstaan willen.

(Wordt vervolgd.)

DE VERWEZENLIJKING VAN 'S MENSCHEN WARE ZELF

DOOR
Ds. H. J. D. R. THEESING.

VI.

ANNEER de mensch tot het inzicht is gekomen dat de verwezenlijking van zijn Ware Zelf, „verwezenlijking Gods in ons" kan heeten, blijkt voor de Europeesch-Christelijke menschheid de groote beteekenis van den Jezus-figuur, niet als magisch verlosser of historische persoonlijkheid maar als voorbeeldelijk wekker van immanent leven Gods.

In deze gestalte is veraanschouwelijkt wat „ethisch-religieuse persoonlijkheid" beteekenen kan. Hier is voorgesteld het beeld van den volkomen liefdevollen en rechtvaardigen die als „kind des Vaders", het hoogste leven van liefde en zelfopoffering openbaarde en het voorbeeld gaf van

een zuiver leven voor anderen. Hier is geteekend de liefdevolle, die de scharen ziende, met innerlijke ontferming werd bewogen, de zachtmoedige en barmhartige.

Maar ook — en dit is de andere zijde — is hij geteekend in zijn toorn en afkeer van al het onedele en lage, van alle hebzucht en zelfzuchtigheid, van allen Mammondienst, geveinsdheid en alle onrecht van rijken tegenover armen. En ook dit is een zijde van het waarachtig ethische. Duizenden en duizenden zijn door de eeuwen heen gegrepen en door dit leven tot in hun ziel getroffen, zoodat zij wisten te stijgen, en trachtten te volharden in het verlaten van de sfeer der natuurlijkheid voor een leven uit de sfeer Gods. Er zijn er geweest die eenmaal gegrepen, de wereld zijn ontvlucht in de eenzaamheid van kloostercel of kluis om de natuurlijkheid doodend alleen te kunnen leven uit het goddelijke. Maar ook, en dit waren anderen, werd goddelijk leven gewekt dat zich zou openbaren in de opstandige gezindheid van hen die wereld en menschenmaatschappij wilden bevrijden van de macht der natuurlijkheid en wilden verwezenlijken hooger vorm van samenleving, aldus op hunne wijze „God" verwezenlijkend.

Zoo zijn ontelbaren door deze gestalte, wiens bestaan wellicht niet eenmaal historisch is, gezegend doordat aan zijn voorbeeldelijkheid hun Ware Zelf ontdekt werd. En zelfs wie alle dogma en traditie lang te boven is, kent de gestalte van den Christus en projecteert in dat Christusbeeld wat hij persoonlijk als hoogste leven in zichzelven heeft ervaren, of eenmaal hoopt te ervaren. Het beeld van Jezus Christus als openbaring van god-menschelijk leven is onuitwischbaar wijl het als beeld, als idee der zuivere godmenschelijkheid in den geest der menschheid zelve is opgekomen. Zoo staat nog steeds door Christus het leven Gods in menschen op.

Niet slechts door Christus, evenzeer door alle groote geestelijke leiders, denkers, zedelijke persoonlijkheden en religieuse genieën, allen die het natuurlijke te boven gekomen, in hun leven toonden dat in hen de menschelijke en goddelijke sfeer samenvielen. Ook door hen kan „God" als immanent leven opstaan, gelijk dan ook een mysticus zeggen zal dat „door iedere daad eens rechtvaardigen de Vader geboren wordt."

Hier valt tevens dit te verstaan, òf wij tot de verwezenlijking van ons Ware Zelf als tot een zelfverwezenlijking Gods komen, het ligt aan onzen wil. Er is geen bovennatuurlijke genade die dit bewerkt, noch eenige praedestinatie die er ons toe uitverkiest. Het ligt aan onzen bewusten wil. Volgt de mensch dien wilsdrang, zoo is er geen goddelijk gebod buiten hem dat hem dit voorschrijft, noch eenige transcendente godsmacht, die hem zal beloonen. Laat hij 't na, zoo is er evenmin een transcendente God die hem ter verantwoording roepen zal, maar er blijkt innerlijk een knagende stem van berouw en een nimmer zwijgend manen des gewetens, want hierdoor maakt de „wereld Gods", zich in ons kenbaar als een leven dat wil doorbreken en door ons belemmerd wordt. Want hier kan paradoxaal worden gesteld dat niet wij zalig moeten worden in God. God wil zalig worden in ons. Hierin ligt voor ons de zin des levens, gelijk ook de zin der wereldhistorie geen andere is dan de nimmer voltooide zelfverwezenlijking Gods. Alle streven is tenslotte niet opdat wij leven in Hem, maar opdat Hij kan leven in ons.

Is nu de gedachte, dat in den mensch de sfeer Gods verborgen is, waarheid des „geloofs" of waarheid der ervaring?

Het eigenaardige van alle religie schijnt te zijn dat de door haar beleden waarheden moeten worden aangenomen door het geloof. Want deze waarheden heeten transcendente openbaringen. In dezen zin is dan ook het traditioneel Christendom opgebouwd op het geloof aan de geopenbaarde transcendente waarheid. Hier is dan tevens noodwendig dat de tegenstelling wordt gemaakt tusschen de waarheid des geloofs in religie en de waarheid der ervaring in de wetenschap, waarbij dan aan het geloof als zijnde transcendente genadegave de hoogste waarde wordt toegekend. Bevreemdend is dit allerminst, want wie in wetenschap niet anders ziet als menschelijk zoeken en de religie beschouwt als gefundeerd in rechtstreeksche openbaring van de bij God zijnde transcendente waarheid, moet de wetenschap lichtelijk denigreeren, gelijk de kerken dit dan ook immer zullen doen. Want iedere kerk bezit de waarheid, gelijk dan ook het alleenzaligmakend Rome de „poort des hemels" heeten zal en het Protestantisme zich fundeert op het alleen zaligmakend Boek, hetgeen niet zulk een hecht fundament kan heeten, aangezien iedere ketter hierin zijn letter vindt.

In dit stellen van het „geloof" als grond der religie is een dwaling die velerlei onheil heeft gesticht en aanleiding werd dat velen zich van alle religie hebben afgekeerd. Waar de menschheid door de eeuwen heen leerde dat alle kennis

en geestelijk leven moeizaam op ervaring wordt gebouwd, kan de religie als kennisse Gods zich daar niet buiten stellen op straffe van door de menschheid niet langer als volwaardig te worden beschouwd. Het zich beroepen op de transcendente waarheid des geloofs is een redding uit verlegenheid Immers — in eersten aanleg vindt alle religie zijn grond niet in bovennatuurlijke openbaring, maar in wat door menschen uiterlijk of innerlijk werd ervaren, als een nog niet begrepen mysterieuse hoogere wereld. De ervaring van de verhevenheid en de macht der natuurkrachten deed deze als goddelijk beschouwen. De ervaring dat mensch en natuur gelijksoortig waren, bracht God naar de transcendentie boven en buiten den Kosmos. De ervaring dat er innerlijk ethische geboden zich openbaarden gaf een Godsbeschouwing waarbij God ethisch werd. De ervaring dat het innerlijk gebod niet ten volle kon worden volbracht, veroorzaakte de vrees voor vergelding. De ervaring dat de mensch niet eer vrede kon vinden dan door te worden verlost uit deze wereld van kwaad en ellende, bracht de religie van een god-verlosser.

Zoo zijn alle godsdienstige voorstellingen gegrond op uiterlijke of innerlijke ervaring. Deze ervaringen zijn niet voor alle tijdperken dezelfde, en naar de ontwikkeling des denkens wijzigen zich de gedachten en voorstellingen waarin deze ervaringen worden veruitwendigd.

Waar de ervaring is een groeiend zich verruimen en verdiepen, wordt derhalve de religieuse voorstelling evenzeer een zich door de eeuwen wijzigende. Hier ligt de oorzaak waarom alle kerkelijke en officieele religie zich beroept op het „geloof". Immers geenerlei kerkelijke godsdienst zich aankondigend als geopenbaarde waarheid zal ooit kunnen toegeven dat deze waarheid een voorloopige moet heeten die bij verruiming en verdieping der ervaring voor hooger waarheid zou kunnen wijken. Werd dit toegegeven, zoo zou het priestergezag feilbaar blijken, de kerkleer aantastbaar, en zou de officieele religie haar eigen ondergang prediken, als niet meer voor eeuwig geldende waarheid. De kerkelijke waarheid zou dan tevens blijken niet transcendente openbaring te zijn, maar menschelijk gelijk ook de wetenschap. Zoo is geen ander middel des behouds over dan het stellen der godsdienstige waarheid buiten het gebied van menschelijke ervaring en menschelijk denken. Hier wordt de „traditie" en het dusgenaamd „geloof der gemeente" heilig en onaantastbaar verklaard. Zelfs zoo de Godsvoorstelling voor het zedelijk bewustzijn des menschen niet kan worden gerechtvaardigd, gelijk de praedestineerende God van Calvijn, die de verdoemden laat branden ter meerdere glorie Gods; zelfs zoo de transcendente boven- en buiten-ruimtelijke allerminst houdbaar blijkt, toch worden die voorstellingen vastgehouden. Zich er tegen verzetten zou blijk geven van de allerergste ketterij. Alle tegenwerpingen van menschelijk denken, alle verzet omdat de eigen religieuse ervaringen anders zijn, wordt het zwijgen opgelegd met de machtspreuk dat de mensch in deze dingen het „geloof" moet hebben. Dat zoovelen dit „geloof" niet meer kunnen hebben of willen hebben is bewijs van hun onwilligheid, van hun verzet tegen het goddelijke en heilige, belichaamd in traditie, kerkleer, en geloofsbelijdenis. Tenslotte is dit verzet daarenboven niet bizonder vreemd, want het „geloof" is een boven-natuurlijke genade-gave en God heeft van de grondlegging der wereld af gepraedestineerd wie zalig zullen worden en wie verloren zullen gaan, m.a.w. wie tot „geloof" zullen komen en wie niet.

Zuiver gezien is dit beroep op de genade des geloofs een redmiddel tot handhaving van een traditie die door de menschelijke ervaring te boven is gekomen. Want alsnog moet hier herhaald blijven dat alle religie in eersten aanleg gegrond is op de innerlijke ervaring des menschen. Het „geloof" wordt eerst te hulp geroepen wanneer de ervaring verstard is tot traditie, en een nieuwe diepere ervaring zich zelve tegenover de traditie heeft gesteld.

Dit beroep op het „geloof" tot verdediging der waarheid is de denkende mensch te boven gekomen. Vandaar zijn afkeer van het officieel-godsdienstige en zijn begeerte naar wat vrij-religieus zal kunnen heeten. Want dit toch moet het kenmerk blijven van den vrij-religieusen geest dat hij zijn religie in voorstelling, begrip en beleven bouwt op wat hij innerlijk in zich zelven ervaart. De religieuse „waarheid" is nooit meer dan „persoonlijke" waarheid, ofschoon hiermede allerminst ontkend zal worden dat deze „persoonlijke" waarheid tot een meer of minder „algemeen geldende" waarheid kan uitgroeien. Overal, ten allen tijde is de verborgen eenheid van geestverwanten die elkander allicht persoonlijk niet eens kennen. Hun aller gemeenschappelijkheid ook bij een uiteengaan in verscheidenheid moet blijven dat hun religie op eigen innerlijke ervaring is gegrond. Wij mogen verstandelijk onze verschillende opvattingen trachten elkander aannemelijk

te maken. Toch is alle verstandelijke overreding tenslotte een afdwalen van den eenigen zuiveren toetssteen, het innerlijk beleefde.

Het heeft geenerlei zin het zoogenoemd „Godsbestaan" te bewijzen, of de onsterfelijkheid overtuigend aan te toonen. Hier valt niets aan te nemen met het verstand, noch aan te nemen in „geloof", God en tijdloos leven moet de mensch ervaren in eigen innerlijk leven. Waar dit ontbreekt is religie verlaagd tot gelooverij op gezag, terwijl de verstandelijk-overtuigde nog niet verder is dan hij tevoren was toen hij nog een scepticus kon heeten.

Wel komt dus de tegenstelling ten sterkste naar voren tusschen vrije religie en gebonden religie. Waar de gebonden religie, als traditioneel, zich uit de verlegenheden redt door het „geloof" te stellen als genade uit den hemel, moet de vrije religie onverzwakt handhaven als haar fundament de innerlijke persoonlijke ervaring en het innerlijk zelf-beleven. De vrije religie moet gegrond zijn op het immanente leven Gods in ons. En terwijl reeds door ons gezien werd dat het hoogste ethisch leven verwezenlijking was van ons Ware Zelf, als „Zelf Gods" in ons, daar zal het hoogste religieuse leven evenzeer moeten zijn verwezenlijking van de in ons sluimerende religieuse waarden.

Hiermede is voor ons religieus leven de hoogste eisch gesteld. Hier wordt gebouwd op innerlijk beleven Gods. Deze hoogste eisch is niet zonder meer vervulbaar. Het waarachtig religieus leven, gansch en al gefundeerd op innerlijke ervaring is een eisch die voor ons allen wel te hoog zal zijn gesteld. Hier kan, maar dan in gansch anderen zin, sprake zijn van praedestinatie. Allen zijn wij geroepen doch slechts enkelen zijn uitverkoren. Uitverkoren is hij die genoemd zou kunnen worden het religieus genie. Enkele der grootsten onder menschen kunnen aldus worden genoemd. Hun religie was geen „geloof", noch verstandelijke uiteenzetting, maar eigen innerlijke ervaring, waaruit opbloeiden de zuiverste levens-wijsheid en het meest-vrome eenheidsbesef.

Zeldzaam is de waarlijk geniale mensch, ook in het domein der religie. De niet-uitverkorene staat verre bij hem ten achter. Toch geve hij nimmer op, de innerlijke ervaring als den waren religieusen grond te beschouwen. Want tenslotte gaat het niet om de veelheid der ervaringen. Ook slechts een enkele ervaring in het menschenbestaan van wellicht jaren geleden kan een vredig schijnsel zijn op het pad des levens. Wie nimmer zulk een alles verheerlijkend innerlijke ontluiking van het goddelijke beleefde weet nog niets van religie, zelfs niet zoo hij in „God" mocht gelooven. Hij doet niet beter dan zijn „geloof" van stonde af aan te vergeten en te wachten tot God zich als een wonder in hemzelven openbaart. In dit uur van Gods zelfopenbaring komt de mensch tot het „weten" van Gods werkelijkheid. Hier wordt de eenheid van het Zelf Gods en het Ware Zelf des menschen beleefd en is niet langer waarheid des „geloofs."

Waar dit beleven verre bleef, heeft God niets aan den mensch, de mensch niets aan God.

Het hoogste religieuse leven is het „geloof" te boven.

(Wordt vervolgd.)

HET WEZEN DER GEESTVERSCHIJNINGEN

DOOR

FELIX ORTT

I.

IN mijn bespreking van Flammarion's triptiek: „Het Raadsel van den Dood" heb ik er op gewezen, dat het feit van het voortleven van den geest na den dood van het lichaam nu wel voldoende is aangetoond. Voor wie zich de moeite geeft het vraagstuk ernstig en onbevooroordeeld te bestudeeren, staat dit feit wel ongeveer even vast als b.v. de evolutie van den aardschen mensch uit lagere diervormen.

Het is vrij willekeurig om te zeggen, dat iets bewezen is, wanneer men niet de mathematisch-logische deductie toepast — wat in 't algemeen bij het bestudeeren der wereldverschijnselen niet mogelijk is. Want men kan altijd wel een uitweg vinden om aan het dwingende der bewijsvoering te ontkomen. Zelfs al zou iemand (zooals Flammarion zelf) volhouden, dat het immers onomstootelijk bewezen is, dat de aarde om de zon draait, kan nog een hardnekkig scepticus blijven volhouden, dat er ook nog wel een andere ver-

klaringswijze van die zoogenaamde bewijzen denkbaar is. Desnoods kan hij zich beroepen op philosophen als Berkeley, Kant, de psychisch-monisten, op christen-scientisten, enz. en op grond van hun philosophieën volhouden, dat 't niet eens bewezen is, dat de aarde überhaupt bestaat.

Maar met zoo'n vooropgestelde twijfelzucht komen we niet verder. Er is een grens van redelijkheid voor den twijfel zoowel als voor de bewijsbaarheid, en waar redelijkerwijze die grens overschreden is, kan men verder het overdreven scepticisme aan zichzelf overlaten, dat dan ten slotte al mopperende den ouderdomsdood sterft. Zoo is redelijkerwijze de draaiïng der aarde al lang bewezen; zoo is het bestaan van moleculen, atomen en electronen ook redelijkerwijs bewezen. Hetzelfde geldt voor de evolutie-theorie; en zoo is heden ten dage ook het voortbestaan van den menschelijken geest na den lichaamsdood niet meer te betwijfelen.

Nu kunnen we in onzen dorst naar weten en onderzoeken een stap verder gaan en vragen: als hoedanig blijft de geest voortleven? Over welke vermogens en krachten beschikt de geest, waardoor het hem mogelijk is van zijn voortleven aan de achtergeblevenen getuigenis te geven? Of moet misschien de vraag anders gesteld worden en wel aldus: over welke vermogens en krachten beschikt de aardsche mensch, waardoor het hem mogelijk is de bewijzen voor het voortleven van den geest van overledenen te verkrijgen?

Met andere woorden: worden de geestverschijningen tot stand gebracht door bizondere krachten en vermogens van de gestorvenen, of wel door zulke vermogens van de overlevenden, of wellicht door een gecombineerde werking van beiden?

Deze vraag, die men kortweg kan aanduiden als de vraag naar het wezen der geestverschijningen, komt nu aan de orde, en vereischt de ernstige inspanning van alle ernstige onderzoekers en denkers op dit gebied.

We zullen thans beproeven eenige helderheid hierover te verkrijgen.

* * *

De natuurphilosophie heeft op goede gronden de opvatting gehuldigd, dat alle wereldgebeuren te beschouwen is als omzetting van energie van den eenen in den anderen vorm. Bij die omzettingen verdwijnt geen energie in het niet, en ontstaat ook geen nieuwe energie uit het niet. Deze waarheid is de fundamenteele wet der natuurwetenschap, die bekend is als de „Wet van het behoud der Energie" of de „Eerste energetische Hoofdwet".

Elke manifestatie, elk visioen, elke hallucinatie zelfs, hoe immaterieel ook, heeft een oorzaak, en de natuurphilosophie kan zich die oorzaak niet anders denken dan als een energie-omzetting, die zich aan ons bewustzijn kenbaar maakt als een physische manifestatie of als een zintuigelijke waarneming. Soms ook als een niet-zintuigelijke, of wel als een vage gevoelswaarneming, als van angst, van dreigend gevaar, van geluksstemming of hoe dan ook.

Nu is er wel een groot verschil tusschen een reëele verschijning en een hallucinatie. Er is inderdaad een groot verschil of er werkelijk ratten in een kamer rondloopen, of dat een lijder aan delirium tremens ratten ziet loopen, die geen sterveling anders ziet. Het eerste noemen we een reëele verschijning, het tweede een hallucinatie. Maar het feit, dat eenige normale waarnemers inderdaad ratten zien — hoewel het ten slotte niets is dan een inwendig bewustzijnsverschijnsel dàt we ze zien — geeft ons toch redelijken grond om aan te nemen, dat er buiten ons bewustzijn iets is of voorvalt wat wij kennen onder het begrip van „een levende rat"; en daarnaast geeft het feit, dat alleen lijders aan een vergiftigings-krankzinnigheid ratten zien loopen op plaatsen waar niemand anders, direct of indirect, een spoor van deze dieren bespeurt, even redelijken grond om aan te nemen, dat het hier een zuivere bewustzijns-storing is, die in den patiënt zelf haar volledigen oorsprong heeft.

Het reëele verschijnsel heeft dus een uitwendige oorzaak, het hallucinatorische verschijnsel mist deze.

Maar daar beide verschijnselen — evenals alle wereldgebeuren — een energetische omzetting tot wezenlijke oorzaak hebben, moet men de onderscheiding tusschen de beide hierin stellen, dat bij de reëele gebeurtenis het energetische proces buiten den waarnemenden persoon voorvalt en vandaar door middel van de zintuigen naar het bewustzijn uitstraalt; terwijl bij de hallucinatie het energetische proces zich geheel binnen den persoon afspeelt, terwijl deze het ten onrechte opvat als buiten zich voor te vallen — anders gezegd: het naar buiten projecteert.

Er kan zich nog een tusschenvorm tusschen een reëel verschijnsel en een hallucinatie voordoen, n.l. een illusie. Men krijgt dan wel een reëelen zinsindruk van buiten af, doch het bewustzijn ontvangt ze vervalscht, wat ook weer verschillende

oorzaken kan hebben. De belangrijkste oorzaak van die foute opvatting ligt wel in zekere voorbeschiktheid of zelfwerkzaamheid van den waarnemenden geest. Bijvoorbeeld: een bang mensch in 't donker hoort een willekeurig geluid en meent een stem te hooren; of ziet op een kerkhof bij maneschijn den dauw aan voor een schim.

Hier valt dus een energetisch proces buiten den waarnemenden persoon voor, maar het brengt een ander, voorbereid innerlijk energetisch proces tot afwikkeling.

Een en ander nog met een voorbeeld verduidelijkend: de bliksem kan 's nachts in mijn huis slaan — realiteit; ik kan zonder uitwendige aanleiding droomen, dat de bliksem in mijn huis slaat — hallucinatie; ik kan ditzelfde droomen doordat iemand hard op mijn kamerdeur klopt — illusie.

In 't eerste en 't laatste geval heeft er een energetisch proces buiten mij plaats; in het tweede alleen binnen in mij.

In het eerste geval staat mijn bewustzijnsindruk in verhouding tot het energetisch proces, en noemen we dit de o o r z a a k; in het laatste geval van illusie staat de indruk, dien mijn bewustzijn ontvangt, niet in verhouding tot het energetisch proces, dat dien indruk doet optreden, en spreken we van „aanleiding" (in de physica ook wel van relais-werking).

Nu kunnen we dus de vraag, waar 't ons om te doen is, meer preciseeren door die zóó te stellen:

Zijn de geestverschijningen reëel, of hallucinaties, of illusies?

Gaan we de gegevens, zooals bv. Flammarion ze in zijn werken verschaft, stuk voor stuk na, dan zullen we voorbeelden vinden, die naar allen schijn tot de eene, tot de andere of tot de derde groep te rekenen zijn.

Hij geeft gevallen, waarbij een bepaalde persoon een gezichts- of gehoorsindruk kreeg, die niemand anders in zijn omgeving ontving.

Dat heeft dan allen schijn van hallucinatie.

Maar ook zijn er gevallen, dat meerdere personen tegelijk, of in dezelfde omstandigheden, een man zagen loopen, meenende iemand van vleesch en bloed te zien, doch die een oogenblik later in 't niet was opgelost. Dat lijkt meer op een illusie. Want dat er inwendige processen voorvallen bij verschillende menschen, die slechts een zuiver-inwendige oorzaak hebben en toch bij alle precies dezelfde gewaarwordingen teweeg brengen, is onaannemelijk. Dat één lijder aan dronkemanswaanzin ergens ratten ziet, die er niet zijn, is aan te nemen; als echter meerdere niet-delireerende menschen op 't zelfde oogenblik ratten op dezelfde wijze zien loopen, dan is de onderstelling, dat zij allen plotseling door dronkemanshallucinaties zijn overvallen, onaannemelijk. Wel kan men toegeven, dat ze allen inderdaad iets snel zagen bewegen, dat op een rat leek, doch er geen was; dat zij allen dupe waren van een illusie, en, in verband met hun geestelijke gesteldheid, ontwikkeling of verwachting, van een onderling overeenkomstige illusie. Maar dat er een uitwendige oorzaak of aanleiding toe was, is dan niet in twijfel te trekken.

Zoo is 't zeer goed denkbaar, dat een kind droomt zijn gestorven moeder aan zijn bed te zien zitten, en zich verbeeldt dit in wakenden toestand gezien te hebben, zonder dat er eenig bewijs is, dat dit méér behoeft te zijn dan een hallucinatie.

Daarnaast is 't evengoed denkbaar, dat kinderen 's avonds denken aan hun vader, die in den oorlog is; dat een manestraal door 't gebladerte naar binnen valt en grillige schaduwen op den muur toovert, die toevallig een indruk van een bleek gelaat geven — dat dit bij alle kinderen de illusie verwekt van het doodsbleeke gezicht van hun vader.

Dan hebben we een zuivere illusie.

Maar als niet alleen het getuigenis van meerdere personen de hallucinatie uitsluit, doch ook dieren plotseling blijk geven, dat zij een overeenkomstigen indruk ontvangen als de waarnemende menschen; wanneer bovendien later feiten bekend worden, die een verklaring geven van die illusie (b.v. het oogenblik van sterven samenvallend met de illusie van het zien van den stervende), dan wordt de illusie méér dan een vergissing, dan een toevallig foute waarneming, of een waarneming, die vervalscht is door een vooropgezette, bestaande verwachting van de waarnemers. Dan is er redelijke grond voor de aanvaarding van een realiteit.

En de realiteit is niet meer te betwijfelen wanneer bv. allerlei willekeurige personen, wier geest niet op een verschijnsel is voorbereid, een alledaagsche waarneming doen: bv. een man zien wandelen, of een klok zien of hooren luiden.

En zulke manifestaties van levenden, stervenden en overledenen hebben zich voorgedaan.

Het zou nu echter voorbarig, en vermoedelijk onjuist zijn, om alle geestverschijningen als reëel te beschouwen, omdat men van sommige goed geconstateerde gevallen de realiteit niet kan ontkennen. Niet iedere verschijning behoeft een gelijksoortige oorzaak te hebben, of op dezelfde wijze tot stand te zijn gekomen.

In het dagelijksch leven kan immers ook een vader zijn zoon waarschuwen door woorden. Maar een andere vader kan zijn zoon even duidelijk waarschuwen door een blik alleen, die op dien zoon hetzelfde effect heeft als het uitgesproken woord. Vooral als de laatstbedoelde zoon wat fijngevoelig van aard is, zal het grove, hoorbare woord niet noodig zijn om toch dezelfde uitwerking te hebben.

Zoo ook, wanneer we hallucinatorische processen uitsluiten, omdat die uit den waarnemer zelf voortkomen en dus voor de studie van dit vraagstuk geen belang hebben, en alleen het oog houden op hetzij reëele, hetzij illusoire waarnemingen, die hun oorsprong in den stervende of gestorvene vinden — dan is het zeer aannemelijk, dat die beiden kunnen voorkomen. Het verschil ligt dan in den aard of de kracht van de energie, welke door den afzender wordt uitgezonden en die òf op ontoebereide geesten van levende personen een reëelen indruk maakt, òf op toebereide geesten een indruk, die onder de begripsbepaling „illusie" valt.

Maar in het eene en het andere geval moeten we wel aannemen, dat er een energetische actie is, uitgaande van den afzender (den stervende of overledene) en die door de overlevenden wordt opgevangen.

Nu komt de vraag: hoedanig moeten we ons die energetische actie voorstellen, die het wezen van de geestverschijning uitmaakt?

(Wordt vervolgd.)

DE OORSPRONG VAN HET CHRISTENDOM VOLGENS DREWS

DOOR

H. BAKELS

I.

ARTHUR DREWS is de Duitsche Bolland, in zoover ook Drews sinds jaren bekend is om zijne uiterst radicale denkbeelden over het Oudste Christendom, de Evangeliën en Jezus. Hij is nog in het land der levenden en heeft in het najaar van 1923 persoonlijk zijne lievelingsdenkbeelden verkondigd in ons land, te Amersfoort, Haarlem en Santpoort.

In dit jaar is er ook een dik boek van hem verschenen, getiteld: „Der Sternhimmel in der Dichtung und Religion der alten Völken un des Christentums", bij Diederichs te Jena. De bijtitel van dit geleerde werk is: „Eine Einführung in die Astralmythologie". (Eene inleiding in de sterrenmythologie). En hier komt men terstond tot den inhoud van het betoog.

Dit is van eene andere strekking dan dat van Bolland. In het negatieve komen ze volkomen overeen: Er is nooit een godsdienststichter Jezus geweest. (Nu ja, er is voor omstreeks 1900 jaar in Palestina misschien wel eens een overigens obscure volksman Jezus geweest, die om zijn propaganda kan gedood zijn; maar die heeft, als hij bestaan heeft, om zoo te zeggen niets te maken met het ontstaan van het Christendom). Er is nooit een godsdienststichter Jezus geweest.

In deze negatieve bewering komen Bolland en Drews overeen. Maar hier houdt de overeenkomst dan ook op. Bolland leert, dat er voor 19 eeuwen onder de vele z.g. „mysteriën" (= geheime godsdienstsecten) in het Nabije Oosten een was, die als Heilsgod een zekeren cultus-heros of god Chrèstos vereerde. Chrèstos: dat is: de Edele. Men wist elkaar te vertellen hoe die god van uit den hemel op aarde daalde en allerlei goede dingen sprak en deed, en veel leed moest lijden en ten slotte weer ten hemel voer. Het viervoudig neergeschreven verhaal van dit gefantazeerd Goddelijk Drama zijn dan onze vier evangeliën.

Drews nu stelt zich de zaak geheel anders voor. Het had hem getroffen, dat vele godsdienstverhalen der Ouden zonnemythen zijn. Zooals men weet is Simson (welk wóórd alreeds niets anders dan „zonneman" beteekent!) oorspronkelijk een zonnegod, en zijn daarvan in het Bijbelsche Simsonverhaal nog verscheidene duidelijke sporen te zien. Simsons' haren zijn de zonnestralen; als die verdwijnen verdwijnt de kracht, enz. enz. Ook de weldoende Perzische god Mithra is een zonnegod. Hercules ook. En de 12 „werken", welke hij doet, zijn oorspronkelijk de 12 doorgangen der zon door de 12 teekenen van den Dierenriem. „Hercules verslaat den Nemeïschen leeuw" wil dan zeggen: „De zon gaat door het sterrebeeld De Leeuw". (Tusschen twee haakjes: Ook Simson

verslaat een leeuw, is immers óók de zon, die door Den Leeuw gaat).

Deze en dergelijke verhalen hebben Drews op het origineele denkbeeld gebracht, dat ook Jezus een zonnegod is en dat alle Jezusverhalen niets zijn dan een beetje in het aardsche menschenleven overgebrachte gebeurtenissen aan den sterrenhemel. Jezus is de zonnegod. Hij gaat in de 12 maanden des jaars achtereenvolgens door 12 sterrebeelden, de sterrebeelden van den Dierenriem. Staat hij in de visschen, dan komt er een verhaal hoe de weldoende zonnegod visschers tot zijne helpers kiest (Marcus 1 vers 16—21). Staat hij bij de A r e n jonkvrouw, dan komt er een verhaal van een wonder met bróóden, enz. enz. —

Nu moet men zich de zaak op de volgende manier voorstellen. Men moet zich eene globe voorstellen. Dus een bol, bijv. van een voet groot. En daarop geteekend: n i e t de landen der aarde. Dus geen áárdglobe. Maar een hémelglobe. Daar zijn dus de verschillende sterrebeelden op geteekend.

Nu zit (moet ge u volgens Drews' theorie voorstellen) zulk een oude evangeliefabrikant (ja dat is het ware woord) met die globe tusschen zijne knieën en heeft zijn linkerwijsvinger op de streep der zonnebaan. Achtereenvolgens wijst hij met z'n l i n k e r wijsvinger de verschillende sterrebeelden aan, waar de zon dóór gaat of dicht langs gaat; en onderwijl schrijft hij met de r e c h t e r hand daarbij passende verhaaltjes.

Bij voorbeeld (zegt Drews): De zon staat in het sterrebeeld De Kreeft. Orion is thans in zijn gansche gestalte boven den horizon gestegen. Hij gelijkt een man, die de rechterhand uitstrekt naar het sterrebeeld De Stier. Hij legt zijne rechterhand aan het oor van den Stier, terwijl hij zijne linkerhand indoopt in den Melkweg, het hemelspeeksel. Tusschen twee haakjes: Bij Drews is de Melkweg nu eens een net, dan weer een dak, dan weer een perkament (om er de belasting s c h r ij v e r s of tollenaars bij te pas te brengen!), dan weer een halfcirkelvormige eetsofa, dan weer een boom, dan weer water, dan weer de Jordaan, dan weer stof, dan weer een zwangere schoot, dan weer speeksel, dan weer een berg, dan weer rook, dan weer een grot, dan weer bloed, dan weer een rookzuil. Dit geeft wel den indruk van eenigen willekeur. Maar enfin; vervolgen wij Drews' verhaal. Orion legt dus zijn rechterhand aan het oor van den Stier en doopt zijn linker in het speeksel van den Melkweg. De evangelist, die bijv. het Marcusevangelie zit te concipieeren en te schrijven, ziet dat op de globe. Hij staart naar zijn linkerwijsvinger, die dit alles aanwijst. Nu doopt hij zijn schrijfriet in den inkt en schrijft weer een stukje aan zijn evangelie, en schrijft (men zou het in geen tien keer raden): dat de zonnegod of cultusheros (Jezus) een doofstomme geneest door zijne vingers aan diens ooren te leggen, te spuwen, en zijn tong met z'n speeksel te beroeren. Daardoor gaan zijne ooren weer hooren, en de band van zijne tong wordt losgemaakt. Deze woorden schrijft de evangeliefabriceur op zijn papyrusblad, en . . . nu is er al weer een fragment van het evangelie gereed. En nu kijkt hij op z'n globe verder door welk sterrebeeld de zon dàn weer gaat, en fabriceert wederóm een verhaal. Dit alles schrijft Drews op bl. 205 van zijn boek als een van de honderden voorbeelden, waarop hij het ontstaan van letterlijk àlle evangelieverhalen verklaart. De evangeliën zijn dus volgens hem geen door redactors in letteren gekristallizeerde, reeds bestaande, volksverhalen en reeksen volksverhalen, maar door sterrekundige geleerden heel kunstig en vernuftig en met oneindig gecompliceerd gepeuter in elkaar gezette constructies.

Ik moet hier den nadruk op leggen. Drews gaat niet uit van de meening, dat er in het begin onzer jaartelling eene zekere hoeveelheid christelijke vertelstof v o o r h a n d e n was, en dat de evangelieschrijver, die reeds bestaande stof r a n g s c h i k t e naar analogie van den loop der zon door en langs zekere sterrebeelden. Neen, hij beweert, dat er g e e n vertelstof aanwezig was. De evangelieschrijver was geheel oorspronkelijk. Hij tuurde op zijn hemelglobe en zoog naar aanleiding daarvan om zoo te zeggen de Jezusmythen, al die verhalen, uit zijn duim. En bijv. in het Marcusevangelie laat de auteur alzoo de zon-Jezus tot d r i e keer toe den Dierenriem langs wandelen en dus d r i e maal allerlei sterrebeelden ontmoeten, wat dus aanleiding geeft tot eene groote massa verhalen.

Ik kan dit alles niet goed beoordeelen, daar ik de voornáámste sterrebeelden wel ken en in mijn verbeelding in hun onderlinge ligging voor den geest heb, maar al die tallooze kleinere sterrebeelden n i e t. Daarom kan ik Drews niet altijd goed volgen en beoordeelen. Wel heb ik één reusachtig bezwaar tegen zijne heele theorie, een bezwaar, dat ieder begrijpen kan, en dat ik in het vervolg van dit artikel ook wil mededeelen.

(Wordt vervolgd.)

DE ZONNECULTUS

DOOR

KAPT. A. DE VRIES

I.

VAN af het oogenblik, dat de mensch op aarde verscheen, leefde er in hem intiutief het gevoel, dat er machten heerschen in het heelal, waaraan hij zich had te onderwerpen. Tevens droeg hij, wat Bakels noemt, het instinct der onsterfelijkheid in zich. Alle prae-historische graven wijzen hierop, alle bevatten zij bijgaven, in den vorm van sieraden, messen, hamers of andere steenen of metalen voorwerpen, die den doode bij zijn opstanding nuttig kunnen zijn. In die oer-oude tijden werd dus reeds godsdienst beoefend, ook de teekeningen, gevonden in Fransche of Spaansche rotsholen, of in oud-Egyptische grafkamers wijzen dit uit.

Hoe primitiever het volk was, hoe primitiever ook de ideëen waren, welke zij over hun goden — want steeds waren er zeer vele — hadden. Nog tegenwoordig vinden we die ideën bij de onbeschaafde stammen der Afrikaansche of Amerikaansche binnenlanden. Het fetisjisme, de aanbidding van levenlooze voorwerpen, neemt daarbij een groote plaats in; op hoogeren trap staan reeds de volkeren, die de natuurgoden vereeren, tot welk gebeuren zon- en maanaanbidding gerekend kan worden.

Die zon-aanbidding of zonnecultus, in den regel nauw samenhangend met een daarmee gepaard gaande maan-vereering, heeft wederom zeer verschillende vormen aangenomen. Somtijds is de zon of de maan zelf de godheid, somtijds ook vormen zij het symbool of het attribuut van den god, die zelf onzichtbaar daarbij wordt gedacht.

In het aloude Egypte vooral kwam die zonnecultus tot hoogen bloei, maar we vinden haar, zoowel in 't Oosten als in 't Westen, zoowel in de Oude als in de Nieuwe Wereld en eigenlijk behoeft ons dit niet te verwonderen, want is 't niet de zon, die ons menschen het goede brengt? Zij verwarmt met haar verkwikkende stralen het aardrijk, jaagt duisternis en somberheid voor zich uit en schept vroolijkheid en blijheid, zij verwarmt den bodem en doet door haar warmte de zaden ontkiemen, de knoppen zwellen aan de boomen, de koude verdwijnen.

Geen wonder dus, dat we in ons Indië bij zonsverduisteringen het feit kunnen waarnemen, dat de inlanders, gewapend met blikken en andere geraasmakende voorwerpen, waarop zij met alle kracht slaan, trachten de booze geesten te verdrijven, die hun zon willen opeten. Steeds komt weer de zon overwinnend te voorschijn, steeds wint de godheid het en moeten de booze geesten, verschrikt door 't lawaai, afdeinzen.

Overal waar de zonnecultus heerschte, waren trouwens bepaalde feestdagen in eere, als men het moment vierde, waarop de zon weer in kracht toenam, het oogenblik, waarop zij na de korte winterdagen, hooger en hooger boven den horizon begon te stijgen, tot aan den langsten dag.

Dàt moment, om en bij den 25sten December vallende, vierden o.a. de Romeinen in hun „Dies natalis solis invicti" (de geboorte van de onoverwinnelijke zon).

In overeenstemming hiermede, vierden de Germanen hun Joelfeest op Feest der Twaalf Nachten, van 25 December tot 6 Januari.

In verband met het feit, dat men dacht, dat de zon zich bewoog om de aarde, meende men, dat in dien tijd de zon stil stond (solstitium). Alle arbeid werd die dagen stopgezet.

Maar ook verder van huis werd de zon vereerd en ontmoeten we de zonnegoden. In Klein-Azië vinden we den zonnegod Attis, die omstreeks Christus' geboorte ook in Rome werd vereerd. De mysterie-dienst van Attis herinnert weer aan den Christelijken godsdienst. Zoo werd o.a. een godenbeeld begraven, terwijl op het hoogtepunt van het rouwbedrijf een licht werd ontstoken, en dan bleek het graf geopend en de god opgestaan.

In Perzië vinden we Mithra, ook bij de Grieksche soldaten in aanzien. Begraven in een rotsgraf bij de mysterie-spelen, stond hij weer op uit den dood.

In Egypte waren het o.a. Osiris en Ra, die beiden als zonnegoden beschouwd kunnen worden, maar tevens zijn er nog vele andere.

In Amerika vinden we den zonne-dienst in 't door de Spanjaarden veroverde rijk der Inca's. Niet alleen zon, maan en sterren, maar ook de natuurverschijnselen, als de regenboog en de donder werden aangebeden. Te Cusco vond men

in den hoofdtempel, in één der muren ingemetseld een beeld van de zon, als een menschelijke figuur, waarvan stralen uitgingen. De figuur was gegraveerd op een gouden plaat van reusachtige afmeting, welke zoo geplaatst was, dat de opkomende zon haar kon beschijnen, hetgeen door de licht-terugkaatsing een sprookjesachtigen indruk moet hebben gemaakt. Op dezelfde wijze, maar dan in zilver, was in een anderen tempel de maan voorgesteld. Een soort nonnen, z.g. zonnemaagden, leefden in afzondering, met dien verstande, dat uit de mooiste zonnemaagden de vrouwen der Inca's gekozen werden.

Ook de ganschelijk verdwenen Maya-beschaving uit Midden-Amerika schijnt den zonnedienst gekend te hebben, te oordeelen naar wat tempelruïnes meedeelen.

In een volgend artikel zullen we enkele symbolen, op dezen dienst betrekking hebbende, behandelen, ten einde daarna eenigszins langer stil te staan bij de Egyptische zonne-goden.

(Wordt vervolgd.)

HET VERBAND TUSSCHEN NATUUR- EN MENSCHENWERELD

DOOR

Dr. H. THODEN VAN VELZEN

II.

THANS een ander tafereel! En wel in het land Tyrol op den Brenner. Wat ge voor U? Eene ruïne van rotsen, die U den aanblik van grillige woede biedt. Op eenige plaatsen steekt een punt van een rotsblok uit een geheele hoop rotsblokken met de scherpte van een naald vooruit. Hier en daar ziet gij met onafgewend gelaat kleine, pikzwarte afgronden, die zich tusschen de rotsblokken in bevinden. Een schuimende, donderende bergstroom breekt door de rotsenmassa heen. De lucht is donkergrauw en kleurt het water met de eigen tint. Een ijskoude lucht bewerkt, dat uwe ledematen verstijven. Alles geeft u den indruk, dat gij aan booze machten overgeleverd zijt, dat de liefde der natuur u verlaten en verraden heeft. De koude haat, die in plaats van met tanden van het roofdier, met rotsenklippen voorzien is, speelt hier zijn eenzaam treurspel.

Het was in dergelijke streken, die men ook in de nabijheid van Verona vindt, als ook in de omstreken van Locarno, ten noorden van het lago Maggiore, dat Dante, die in Verona dikwerf verwijlde, de bouwstoffen verzamelde voor het gebouw van de hel, dat groote hoopen van rotsblokken in zich bevatte.

Alweer — dezelfe indrukken ontvangt gij dikwerf van de menschenwereld.

Het slagveld geeft u den aanblik van verwoesting even groot als de ruïne van rotsen. Menige woesteling laat zijn tanden zien evenals het roofdier. Wild buldert de eene mensch tegen den anderen. De een overlaadt den ander met een vloed van holle klanken, aan de klanken van het aanrollende water verwant. Ook de stem van het verraad heeft u wel doen beven.

Verwondert het u dan nog, dat de eenvoudige bergbewoner, die niet tot algemeene waarheden is opgeklommen, die slechts op de enkele verschijnselen opmerkzaam is, overal heksen en spookgestalten en berggeesten werkzaam ziet, en dat er overal bergen en bruggen zijn, die den naam van duivelsbergen en duivelsbruggen dragen?

Het dichte woud, dat steile bergen begroeit, was steeds een toevlucht voor zwaarmoedige menschen, wijl het zelf zwaarmoedigheid ademt:

„Wenn du ein tiefes Leid erfahren,
Tief schmerzlich, unergründlich bang,
Dann flüchte aus der Menschen Schaaren,
Zum Walde richte deinen Gang.

Die Felsen und die Bäume wissen
Ein Wort zu sagen auch vom Schmerz;
Der Sturm, der Blitz hat oft zerrissen,
Der Felsenbrust, des Waldes Herz.

Sie werden dir kein Trostwort sagen,
Wie hülfereich die Menschen thun;
Doch wird ihr Echo mit dir klagen
Und wieder schweigend mit dir ruhn."

Ge zult misschien zeggen: dat is poëtisch heel waar; maar feitelijk onwaar. Och, wat werkelijk een dwaling is, is ook poëtisch en logisch een dwaling; veroordeelingwaardig zijn de dichter en de beoefenaar der logica, die tegen de werkelijk-

heid en de zich in haar openbarende waarheid indruischt.

Wie ooit diepe indrukken van de natuur ontving; wie ooit diepe indrukken van zich zelf en van zijne medemenschen ontving; wie ooit deze met elkander vergeleek, hij zag overal gezindheden werkzaam: de band tusschen het geestelijke in de natuur en menschenwereld is onwedersprekelijk.

Nu toont de natuur niet alleen het goddelijk schoone en het duivelsche en helsche, zij toont deze eigenschappen ook saamvereenigd.

Stelt u voor, gij bevondt u op den grooten Winterberg in de Sachsische Schweiz. Een onweer, dat een oogenblik te voren nog boven u losstormde, is thans met de wolken, die het ontlasten, onder u. De zon bestraalt de onder u bliksemende en donderende wolken. De zon zendt hare stralen in den hoek van een dal, en de lichtstralen vormen in dien hoek een regencirkel met de kleuren van den regenboog.

De elementen strijden met elkander. De dampende wolken vliegen door elkander heen. De dampen vermengen zich schijnbaar met de lichtstralen. En de majestueuze zon beschijnt deze katastrophe vol strijd en verwarring met haar altoos betooverend licht. Verwonderlijke wereld! Hoe ervaart gij, dat liefelijke eigenschappen niet in storm en onweer, maar in het zonlicht zich openbaren, zooals eens de profeet Elia zulks begreep.

Het is u te moede bij den aanblik van dergelijke natuurtafereelen, alsof de oude hemelvader van de oude Indiërs, dien zij als den God van den stralenden, blauwen hemel aanbaden, u tegen de overige, verderf aanbrengende Goden wilde beschermen.

Heeft de menschenwereld niet dezelfde toestanden aan te wijzen? Ook daar strijd en verwarring! Ook daar komt de held. Hij zegepraalt. Hij bewerkt, dat de strijd ophoudt. De verwarring wijkt voor orde.

In gindsche woning is tweedracht en krakeel. Duistere blikken worden met donderende woorden afgewisseld. De haat fonkelt uit de oogen. Doch daar komt de man des vredes binnen. De gebalde vuisten bewegen zich langzamerhand naar beneden. Heftige woorden worden niet meer gehoord. De oneenigheden, die voorheen de menschen van elkander scheidden, worden thans blauw, 'blauw gelaten. In den man des vredes bereikt het blauw van den hemel zijn doel.

Gaan het goddelijke en het duivelsche in de natuur vaak gepaard, zijn de indrukken, die wij van de natuur ontvangen in overeenstemming met de indrukken, die van de menschenwereld tot ons komen; ook omgekeerd is de menschenwereld in overeenstemming met moeder Natuur.

Verplaats u in het jaar 1878 op de breede trappen van het „Palais du Trocadero", het eerste gebouw van de wereldtentoonstelling te Parijs. Wat ziet ge voor u?

Onder u ruischt het water, dat uit vele watervallen naar beneden stroomt. Fonteinen drijven de waterstralen omhoog. Aan alle kanten prachtige grastapijten met bloemen en standbeelden voorzien. Grotten, rotsen, boomen, struiken en bloemen uit alle deelen der aarde; allerlei huizen van vermaak en nut in het midden van deze; hier een prachtig gebouw uit Algiers; daar een Chineesch Pavilloen, ginder een winkel uit Marokko.

Achter dit alles en over dit alles heen ziet gij de brug over de Seine, en achter de brug het tweede, groote tentoonstellingsgebouw. Boomen, struiken, bloemen; gebouwen uit de Kolonies van Frankrijk en andere landen getransporteerd, omringen dit tweede gebouw. En over dit alles heen de groote stad der Paleizen: Parijs, door heuvelen omringd, van welke de Montmartre de hoogste is. Verhevene aanblik! Het is u te moede, alsof met een tooverstaf op eens alle zwaarmoedige gevoelens worden weggenomen. De moordtooneelen van Bosnie en Herzegowina, die tijdens de tentoonstelling plaats vonden, de hongersnood in China, die zulke ontzettende afmetingen had; zij vinden hier hun kontrast.

Het is een groot werk van vrede, dat gij hier voor u ziet. Misschien het grootste, dat de wereld ooit gezien heeft. Tienduizenden menschen bevinden zich in het samenstemmende geheel. Zij bewonderen daar de menschelijke kunst, industrie, wetenschap, liefde, religie, kortom al het verhevene, dat in menschen woont. En wanneer gij een oogenblik later weder van het paleis „du Trocadero" naar beneden daalt, en door de zalen wandelt, wanneer gij bemerkt, hoe de geleerde daar de nieuwste reizen van Stanley en Livingstone, in bas-relief bewerkt, bewondert; hoe ginds de musicus naar de toonen van de grootste toonkunstenaar van Europa hoort; wanneer gij gadeslaat, hoe de kunstenaar zich de idëen en de vormen van de Italiaansche kunst in schilder- en beeldhouwwerken toeëigent; wanneer gij gevoelt, hoe de barmhartige zuster in de zaal van het roode kruis binnentreedt, om de genees- en verplegingsmiddelen te leeren kennen; wanneer gij bij dat alles

de voortreffelijkste spijzen en dranken, op de wijze der verschillende werelddeelen toebereid, genieten kunt; dan verzoent gij u met onzen tijd.

Ideën als van Schopenhauer, dat de geheele wereld slechts schijngeluk bezit, in werkelijkheid echter ellendig is, maken plaats voor meer optimistische denkbeelden. Er is meer vrede, dan oorlog, meer goddelijksch dan duivelsch in de menschenwereld, wanneer men ook bij de betrachting van het duivelsche de gerichtsplaatsen, de folterwerktuigen, de slagvelden en zelfs den hongertoren van Ugolino niet vergeet.

Doch, wat alweer op het Champ de Mars te Parijs, waar de tentoonstelling plaats had, het meest boeit, het is de overeenstemming van vormen en kleuren, van verbindingen en scheidingen tusschen al die menschelijke kunstwerken en de werken der natuur. Wel maakt de mensch nieuwe verbindingen en geeft daardoor aan de door hem gemaakte voorwerpen nieuwe vormen, wel toont hij daardoor, dat hij zelfstandig naar het voorbeeld der natuur verbindt en scheidt, maar iets geheel nieuws heeft nooit eenig menschenkind vervaardigd. Zooals hij ook nooit eene enkele nieuwe idee uit zich zelf heeft te voorschijn gebracht. Onder de zon is niets nieuws; toch zijn er onder de menschelijke kunstvoorwerpen talrijke nieuwe zaken, zooals ook de enkele wijze onder duizenden aardbewoners nieuwe ideeën vormt; maar al de elementen van de nieuwe kunstobjecten zoowel als van de nieuwe ideeën liggen alle in den schoot van de oude Moeder der dingen verborgen.

De grootste kunstenaar en de oorspronkelijkste wijze doen toch niets anders, dan samenvoegen en scheiden, wat gegeven is; en wat het getal van scheidingen en samenvoegingen betreft, overtreft hij nooit de natuur, die in oneindig vele stofdeeltjes door verbinding en scheiding krachten heeft veroorzaakt, die allen menschelijken arbeid verre overtreffen.

Maar vergunt mij, nog een enkelen blik te vestigen op de zaken in het tweede tentoonstellingsgebouw aanwezig.

Hier ziet men een prachtig bouquet van bloemen, uit edelgesteenten vervaardigd in een tafel van marmer ingelegd, zoodat de bloemen de werkelijke bloemen in schoonheid overtreffen.

Daar ziet men een engel van wit marmer, met de kroon der overwinning in de hand, op het punt, deze aan eene afgestorvene en ter nauwernood ontwaakte ziel te schenken.

Maar edelsteenen en overwinning en gestalte en vleugels zijn aan de natuur ontleend, die strijd en overwinning kent, die met geringe, eigene werkzaamheid van den mensch aan de menschelijke gestalte de schoonheidslijnen verleende, die de fijn bewerktuigde vleugels aan den vogel schonk.

Zonderlinge overeenstemming in de geheele aardsche natuur!

Hoort gij daar den rythmus der Muziek in de zaal van het Trocadero? Steeds na hetzelfde tijdsverloop weder analoge, harmonische akkoorden, waardoor het gevoel van rythmus ontstaat. Vindt men dien rythmus niet eveneens in het gezang der vogelen en in het wentelen der golven.

Zonderling! Die harmonie der vormen, gestalten, figuren? Overal analogie! Hoe verkondigt ons deze, dat de mensch eens alles zal leeren kennen, want de ervaring leert, dat alle voorwerpen, die analogie bezitten, den mensch tot verstand daarvan leiden. Hoe verkondigt ons tevens diezelfde analogie van alle dingen, dat aan alles ééne idee ten grondslag ligt, die aan al het enkele gemeenzaam is!

Toont derhalve de menschenwereld het goddelijke in overeenstemming met de goddelijke zijde der natuur, zij toont ook het Duivelsche.

Gaat eens met mij in de wereld uwer beelden van Parijs over de golf van Genua; vervolgens over de Appenijnen, tot dat gij aan de andere zijde van de Appenijnen aan den voet van deze bergketen aankomt, en wel in de nabijheid van den tuin van Italië, in Florence. Florence, schoone stad, schoon door hare gebouwen, schoon door haar rivier, de Arno, schoon door haar plantengroei en omliggende terrasvormige heuvelen. Florence, beroemd door Michel Angelo, Alfieri en Cherubini door Macchiavelli, Dante en Galliiei! En toch helaas! Hoevele gewelddaden heeft Florence niet gekend! Dante had zijn hel, het tweede deel zijner goddelijke Comoedia aan Florence te danken, hij, die het uitsprak, dat hij zijn hel in Florence gezien had, hij, die profeteerde, dat het tot de hel zou nedergestooten worden. Ook werd op een zijner pleinen de piazza della Signoria, de dweepzieke reformator Savonarvola op den brandstapel gebracht.

Ter nauwernood zijt gij in de nabijheid van de stad gekomen op het Michel Angeloplein, of de stad toont u hare schatten.

Hier ziet gij het palazzo deyli Uffici; daar het Palazzo Pitti met den giordino Boboli. In deze paleizen vindt men de Venus van Medici, den David van Michel Angelo, schilderijen van Rafael en Correggio, van Rubens en da Vinci, wereld-

beroemd. Ook aanschouwt gij de Santa Croce, met de graven van de groote mannen van Italië.

Aan den voet van het Michel-Angeloplein stroomt de lichtgroene Arno, die zelden gehuld is in het grauwe gewaad van Noordsche stroomen.

De aanblik is betooverend.

Geheele velden rondom u met druiven gevuld, die zwarte schaduwen op den bodem werpen. De groene kleur der boomen heeft iets romantisch, waarvoor ons groen verbleekt. Op verscheidene plaatsen steekt een cypres zijn hoofd omhoog. Duizend jaren trotseerde hij het geweld van den wind. Ook bemerkt men daar olijven, die de voortreffelijke olie leveren, die de boter overtreft.

Over dat alles heen schijnt de Italiaansche zon. Zij kleurt alle kleuren intensiver dan bij ons. Den hemel bezaait zij dikwerf met glanzende lichtstrepen, en de schaduwen worden zwart onder haren tooverstaf.

Welk een aanblik! Alles smelt samen tot een liefdelied. De gevoelvolle mensch voelt zich bij zulke schouwtooneelen zoodanig geboeid, dat zalige herinneringen en zoete melodieën langzamerhand als in één gevoel samensmelten.

Maar ... een uur van Florence verwijderd in de richting der Appennijnen staat een oude toren. Hij is honderden jaren oud. Die toren heet: Torre del Gallo. Welke tegenstrijdige gedachten wekt die oude toren op. Gij stijgt de trappen op naar boven. Gij ziet een eenvoudige, van eikenhout vervaardigde kamer, ongeveer zoo ingericht als de kamer, waarin Luther den bijbel vertaalde, op den Wartburg in het Thüringerwoud.

Zooals in de kamer op den Wartburg u de linnenkist van Luther getoond wordt, zoo wordt u hier ook een linnenkist getoond. Ook ziet gij eikenhouten stoelen en een eikenhouten tafel, overoud. En daar ... aan den wand ... een sterrenkijker. Wat beteekent dit alles? Daar ... aan den wand ... vindt gij het antwoord. Een grimmig lijdende, met diepe rimpels en plooien voorziene kop toont u, dat ge op heiligen bodem zijt. Het is de kop van Galilei. En die sterrenkijker, die zich daar bevindt, is het werktuig, dat hij vervaardigde, om den hemel beter te kunnen bespieden. Groote Galilei! Groot als natuurkundige! Groot als astronoom! Groot als hervormer van de Italiaansche taal! Groot als lijder.

Het is de kerker der inquisitie te Rome geweest, welke die diepe rimpels op dat edele gelaat heeft veroorzaakt. Het is de miskenning geweest van hem, die heilig overtuigd was „waarheid gevonden te hebben. Het is de last der dwalingen geweest, waarin ieder, die waarheid vindt, meer dan anderen zich moet inleven. Het is het diepe gevoel van onrecht geweest, dat hem wedervoer, hem, die een koning was door zijn wetenschap en als een slaaf van lager staande menschen in de gevangenis moest verwijlen. Het is de ontzettende eenzaamheid geweest, die ieder die boven zijn tijd staat, moet gevoelen.

Het is zoo waar door Heine uitgesproken: overal, waar een geest nieuwe waarheid verkondigt, is Golgotha.

Doch ... niet alleen ellende ..., ook geluk, ook zaligheid heeft Galilei gesmaakt. De herinnering aan zijn heiligen meester Copernicus bezielde hem. In den droom klaagde hij aan dien meester zijn nood. En in den droom vloog Copernicus met hem door de werelden des lichts. Hij liet hem in den droom zien: de bergen en de dalen van de maan; de manen van Jupiter, den ring van Saturnus: de uitbarstingen van de zon; kortom alles, wat Galilei met zijn sterrekijker het eerst van alle sterfelijke menschen gezien had! ... En het was Galilei te moede, te midden van zijn ontdekkingen te vertoeven, zooals het den weldoener zalig is, te midden van zijn weldaden te verkeeren ... In den droom vertoornde zich Copernicus over Galilei's misnoegdheid. En door het droombeeld van zijn voor lang gestorven meester, werd het lot van den blindgeweenden Galilei verzacht.

O, gruwelijk lot van de edelste menschenkinderen? Miskend, belasterd, veracht, gefolterd! En toch: zij zaliger, dan gevierde, en rijke oppervlakkigen.

Ja heilig zijn de steenen van dien ouden toren! Heilig door het gedragen leed, heilig ook door de diepe, heilbrengende gedachten en uitvindingen van Galilei.

O, zooals de slang het onschuldige bokje verscheurt; zooals het eekhorentje in den muil van den ratelslang zijn dood vindt; zooals de duif door den valk wordt verslonden, en zooals de lippenbeer zijn slachtoffer martelt, zoo wordt ook de aanvankelijk geheiligde mensch het offer van den booswicht en zooals de honderdvoetige zwarte dennenwouden bij een donkere lucht met het gekras van uilen vervuld een groot treurspel verkonden, zoo is het ook dikwerf met het lot van den mensch. Ja, zijn gelaat toont de hoekige, duistere plooien van de wildernis.

Harmonie bestaat er tusschen natuur en menschenwereld. Wilt gij nog een voorbeeld? Zoo gaat met mij nog een keer naar het tweede paleis van de bovengenoemde tentoonstelling.

In de afdeeling Duitschland vindt men een groep prachtige schilderijen. Een daarvan trok

vooral mijn aandacht, niet zoozeer vanwege de kunst.

Het boeide mij echter niet voortdurend, want eene dame maakte mij het leven lastig met hare onbeteekenende invallen. „Vindt ge dat kleed niet mooi? Kijk eens, die veer op den hoed!" En zoo bewonderde zij steeds het enkele, terwijl de algemeene idee der kunstproducten haar verborgen bleef. Zoo gaat het trouwens met duizenden toeschouwers tegenover het oneindige schilderstuk der schepping!

Denkt u een groot doek. Op den voorgrond een heuvel met verscheidene kruizen op den top.

Onder aan den voet van den heuvel iemand, die aan een kruis genageld wordt. Deze wordt reeds door den helschen blik van een gier vervolgd.

Daarachter een geelgrauwe met donkergrauw afgewisselde lucht! Hoe ontzettend! Alles afschuwelijk! Het lot van die ellendigen, zoowel als de afzichtelijke lucht en de gulzige roofvogel?

O, die schilder heeft het begrepen, zooals in tegenstelling met vele geleerden vele kunstenaars dat begrepen hebben, dat er een onloochenbáre overeenstemming bestaat tusschen natuur- en menschenwereld.

Dat heeft ook Goethe ingezien, toen hij aan Holbein de stof voor een schilderij leverde, dat alles, wat liefelijk is, zou samenvatten, een schilderij, dat bewaard wordt in het museum te Oldenburg.

Daar ziet men lachende grasstapeten, een weinig glooiend zich uitstrekkend; op deze vreedzaam weidende runderen en paarden; de grasstapeten worden afgewisseld met kleine waterplassen, en deze zijn weer omzoomd met vroolijke struiken. Het geheel wordt door de zon bestraald. Op den voorgrond verscheidene vrouwen, in bonte kleuren, en de vormen dezer gratiën en van de lachende weiden stemmen met elkaar samen.

Ja, poësie is overal, waar schoonheid is en gloed.

Hoe nu die band tusschen natuur en menschenwereld te verklaren?

Nog eens begeleid ik u, en thans naar het Egyptisch en Etrurisch museum te Florence. Of wel naar het anthropologische deel van het paleis du Trocadero te Parijs. Die eenvoudige, door de oude Etruriërs vervaardigde klauw van een vogel, dien zij als wapen gebruikten, geeft u het antwoord. De mensch volgde de natuur na. En het steenen mes uit de steenperiode der menschheid geeft u het antwoord. De mensch veroorzaakte ook nieuwe vormen.

En het geheele tentoonstellingsterrein te Parijs geeft u het antwoord. De mensch gaf aan de producten der natuur ook nieuwe vormen, als scholier der natuur, als gehoorzame leerling. Geen nabootser alleen is de mensch, maar wel zelfstandige navolger.

De keuze ligt in al zijne verrichtingen, zooals de vrijheid in al zijne gezindheden verborgen.

Zoo heeft de eeuwige Werkmeester der natuur den mensch niet alleen gevoed maar ook opgevoed en verkondigt ons de door Goddelijke Deugd bewerkte natuur zijn verheven werk.

Ik eindig met het woord van Baco van Verulum: Deze is de ware wijsbegeerte, dat men de stemmen der natuur zoo getrouw mogelijk teruggeeft, en niets van het zijne toevoegt, maar slechts herhaalt en resoneert.

PSYCHICAL RESEARCH

DOOR

W. H. C. TENHAEFF.

III.

Hoe komen wij tot resultaten? Observatie. Enquête. Observatie onder experimenteele omstandigheden. De moeilijkheden van het onderzoek. (Vervolg v. pag. 306.)

ECHTER, hoe belangrijk ce hier aangegeven wijze van onderzoek, die wij de historische hebben genoemd, ook zijn moge, en tot welke belangrijke resultaten zij alléén reeds kan leiden, volledige bevrediging schenken kan zij m. i. in heel weinig gevallen.

Zoo zullen zich b.v. steeds vragen voordoen, waarop wij bij uitsluitende toepassing der historische methode onvoldoende antwoord ontvangen, reden waarom wij er naar zullen streven, het verschijnsel, dat wij bestudeeren en welks wezen wij totnutoe slechts kenden uit de rapporten van hen, die het waarnamen, toen het zich spontaan en on-

gezocht bij hen, c.q. aan hen, voordeed, in ons laboratorium zich willekeurig te doen herhalen, en het daarbij zoo goed mogelijk gade te slaan.

En voor dat doel trachten wij aan die voorwaarden te voldoen, welke naar onze meening noodig zijn voor het kunstmatig te voorschijn roepen van het verschijnsel.

Dit waarnemen onder experimenteele omstandigheden, dit kunstmatig en willekeurig trachten te voorschijn roepen van een natuurverschijnsel, met het doel het wetenschappelijk te bestudeeren, noemt men experimenteeren.

Wanneer wij het experiment in de P. R. gaan vergelijken met dat in andere wetenschappen, dan komen wij tot de slotsom, dat het hiervan in meerdere, dan wel in mindere mate verschilt.

Dit al naar gelang de wetenschap, welker experimenten men vergelijkt met die der P. R., hier meer dan wel minder aan verwant is.

Een zeer karakteristiek verschil is aan te toonen, wanneer wij het experiment in de P. R. gaan vergelijken met dat in een wetenschap als b.v. de chemie.

Dit spreekt alreeds duidelijk uit het navolgende, eenvoudige voorbeeld.

Wanneer ik b.v. een stukje zink (Zn) in een bakje gevuld met zwavelzuur (H_2SO_4) breng, dan zal het mij in den regel reeds v o o r a f mogelijk zijn aan te kondigen, d a t er iets gebeuren zal, en w a t er gebeuren zal ($Zn + H_2SO_4 = Zn\ SO_4 + H_2$).

In de P. R. is dit vooraf aankondigen d a t er iets gebeuren zal in den regel reeds een onmogelijkheid. Vooruit zeggen w a t er gebeuren zal kan men als regel nog minder.

Wanneer men (vaak na heel lang zoeken en/of het overwinnen van veel moeilijkheden) zich van de medewerking heeft weten te verzekeren van een goede proefpersoon (medium) voor, laten wij zeggen, psychometrische proefnemingen, en zich hiermede heeft teruggetrokken in zijn laboratorium, dan kan men, na alle voorwaarden in acht genomen te hebben die noodig zijn voor het kunstmatig te voorschijn roepen der verschijnselen, welke men wenscht te bestudeeren, alsmede het zoo nauwkeurig mogelijk constateeren daarvan, verder niets anders doen dan afwachten op de dingen die komen zullen, doch. . . die ook zoo vaak achterwege blijven.

Een medium, d. i. een proefpersoon voor supernormale verschijnselen, is als regel een uiterst gevoelig instrument. Een kleine organische storing, een te hooge, c.q. te lage, temperatuur in het séancevertrek, een woord dat een aanleiding was tot het zich herinneren van iets onaangenaams (prikkelwoord), enz., al deze dingen kunnen een aanleiding zijn tot het volslagen mislukken der proef, terwijl het daarentegen ook heel goed voor kan komen, dat juist op een oogenblik, waarop men dit in het minst niet verwacht, het lang verbeide verschijnsel zich opeens spontaan voordoet.

De natuurkundige, die b.v. proeven neemt waarbij van gevoelige balansen moet worden gebruik gemaakt, heeft ook met soortgelijke moeilijkheden rekening te houden, maar zijn instrument is toch welhaast nooit zoo gevoelig als dat van den Psychical Researcher, terwijl hij (de natuurkundige) bovendien als regel slechts rekening heeft te houden met van buitenaf komende storende invloeden, die welhaast altijd gemakkelijker te elimineeren zijn dan die, welke van binnenuit komen en waarmede een ieder rekening heeft te houden, die met levende wezens experimenteert.

Want het is moeilijk die van binnenuit komende storende factoren te elimineeren, omdat zij zich nu eenmaal moeilijker doen kennen dan die, welke van buitenaf komen.

En hun aantal neemt toe en deze moeilijkheid groeit, naarmate het wezen hooger ontwikkeld en fijner bewerktuigd is.

Zoo behooren de proeven op het object mensch wel tot de moeilijkste, die men in de levende natuur kan nemen.

Biologen en Fysiologen zouden dit met menig interessant voorbeeld kunnen staven.

En van deze proeven zijn m.i. die, welke betrekking hebben op het onderzoek naar en de studie van 's menschen supernormale vermogens nog wel de allermoeilijkste, omdat de proefpersonen hier als regel zulke uiterst gevoelige menschen zijn, waarvan dan bovendien nog een zeker percentage pathologische verschijnselen vertoont, veelal behoorende tot het gebied der psycho-pathologie en ook wel tot dat der sexual-pathologie.

Hier ligt een uitgebreid veld van onderzoek braak, waaraan tot op heden nog niet die aandacht is geschonken, waarop het alleszins recht heeft doch dat in de toekomst zeer zeker het denken van menige(n) beoefenaar(ster) der wetenschap zal bezighouden en zoo aanleiding geven tot het verschijnen van menige, interessante publicatie.

MEDEDEELING

Het artikel in No. 14: „Indien gij in vrede wilt leven, maak U dan klaar om oorlog te voeren", is niet geschreven door Dr. P. Plantenga, doch door *Dr. L. L. Plantenga.*